

เถรวาทกับหินยาน ต่างกันอย่างไร

บรรเจิด ชาลิตเรืองฤทธิ์

บทคัดย่อ

“เถรวาทกับหินยานต่างกันอย่างไร” เป็นคำถามหนึ่งที่ผู้เขียนมักถามไถ่คนรอบข้างที่อยู่ในแวดวงการศึกษาพุทธศาสตร์อยู่เสมอ หลายคนตอบด้วยความมั่นใจว่า “เหมือนกัน ไม่แตกต่างกัน แต่หินยานเป็นคำที่มหายานใช้ดูแคลนเถรวาท”

แต่แท้จริงแล้วคำตอบนี้ยังไม่ถูกต้องสมบูรณ์นัก เพราะเราอาจอนุมานใช้คำว่า “เถรวาท” และ “หินยาน” แทนกันได้บริบทที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาในโลกปัจจุบันเท่านั้น หากเรายึดติดกับแนวคิดที่ว่า “เถรวาทกับหินยานเหมือนกัน” และนำมาใช้กับเหตุการณ์หรือเรื่องราวในอดีตก็อาจทำให้ความเข้าใจของเราที่มีต่อประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา รวมถึงความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างประวัติศาสตร์กับตัวเราผิดเพี้ยนไปได้ นี่เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ผู้เขียนหยิบยกประเด็นปัญหานี้ขึ้นมาเขียนเป็นบทความชิ้นนี้

“เถรวาทกับหินยานต่างกันอย่างไร” คำตอบที่ถูกต้องชัดเจน คือ เถรวาทเป็นนิกายหนึ่งในพระพุทธศาสนาฝ่ายหินยาน หรืออาจตอบให้สั้นกระชับได้อีกด้วยภาษาคณิตศาสตร์ว่า “เถรวาทเป็น subset ของหินยาน”

คำสำคัญ: เถรวาท, หินยาน, มหายาน, การแบ่งนิกาย, ทีวีวงศ์

Abstract:

**What Is the Difference
between Theravāda and Hīnayāna?
by Bunchird CHAOWARITHREONGLITH**

What is the difference between Theravāda and Hīnayāna? It is one of my questions that I often bring up to people around me in Buddhist Studies. Many answer me with confidence: “They are the same. No difference. Hīnayāna is just the term used by Mahāyāna to call Theravāda Buddhism in a condescending way.”

However, it is not quite a perfect answer as actually we could use “Theravāda” and “Hīnayāna” as interchangeable terms only if in the context of Buddhism of the modern world. Fixed on such a general idea that “Theravāda and Hīnayāna are the same,” we risk distorting our understanding of the history of Buddhism, and how we relate to the past. And this is a main reason that encourages me raise this issue in the present paper.

What is the difference between Theravāda and Hīnayāna? A clear-cut answer is that Theravāda is one of the sects belonging to Hīnayāna Buddhism. Or a shorter explanation in mathematical terms: “Theravāda is a subset of Hīnayāna.”

“เถรวาทกับหินยานต่างกันอย่างไร”

เป็นคำถามหนึ่งที่ผู้เขียนมักถามไถ่คนรอบข้างที่อยู่ในแวดวงการศึกษา พุทธศาสตร์อยู่เสมอ แต่บ่อยครั้งคำตอบที่ได้รับกลับเป็นความแตกต่างกันระหว่าง พระพุทธศาสนาเถรวาทกับพระพุทธศาสนาหายน ผู้เขียนจึงมักต้องทวนคำถามซ้ำว่า “ไม่ใช่เถรวาทกับมหายาน แต่ถามว่าเถรวาทกับหินยานต่างกันอย่างไร”

อันที่จริงจะโทษผู้ตอบฝ่ายใดก็คงไม่ยุติธรรมนัก เพราะผู้เขียนต่างหากที่ ล้ำสมัยไปหยิบเอาคำถามเกี่ยวกับ “หินยาน” ขึ้นมาถาม ทั้งที่เป็นคำศัพท์ที่ไม่ค่อย นิยมใช้กันแล้วในสมัยนี้

เมื่อย้ำคำถามกันจนเข้าใจดีแล้ว คำตอบที่ได้รับส่วนใหญ่มักมีอยู่ 2 แนว

แนวคำตอบแรก คือ **“ไม่รู้”**

ไม่ผิดที่จะตอบว่าไม่รู้ แต่ก็น่าเป็นห่วงว่าคนที่ตอบว่า “ไม่รู้” มีจำนวนมากขึ้น ทุกที

ส่วนคำตอบอีกแนวหนึ่ง คือ

“เหมือนกัน ไม่แตกต่างกัน แต่หินยานเป็นคำที่มหายานใช้ดูแลนเถรวาท”

หลายคนตอบแบบนี้ด้วยความมั่นใจว่าเป็นคำตอบที่ถูกต้อง และรู้สึกว่ามันเอง รู้ดีกว่าคนที่ตอบว่า “ไม่รู้” ซึ่งก็ไม่น่าแปลกใจ เพราะผู้เขียนเองก็เคยถูกสอนมาใน ทำนองเดียวกันเมื่อสมัยเรียนชั้นประถมและมัธยมศึกษาว่าเถรวาทกับหินยานเหมือนกัน แต่แท้จริงแล้วคำตอบนี้ยังไม่ถูกต้องสมบูรณ์นัก เพราะเราอาจอนุมานใช้คำว่า “เถรวาท” และ “หินยาน” แทนกันได้บริบทที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาในโลก ปัจจุบัน เนื่องจากเถรวาทเป็นพระพุทธศาสนาฝ่ายหินยานเพียงนิกายเดียวที่สืบทอด มาถึงปัจจุบัน¹ แต่เมื่ออยู่ในบริบทอื่นที่เชื่อมโยงไปถึงเรื่องราวในอดีต เช่น

¹ Gethin (2012: 2) กล่าวว่าหากถือเอาสายการอุปสมบทที่ยึดโยงกับพระวินัยแต่ละนิกาย เป็นเกณฑ์แล้ว อาจกล่าวได้ว่ายังคงมีนิกายธรรมคุปต์สืบทอดอยู่ในแถบเอเชียตะวันออกเฉียง (ต่อหน้าถัดไป)

ประวัติศาสตร์การแบ่งนิกายหรือการสืบทอดคัมภีร์พระพุทธศาสนาในอินเดียบ้าง ใน
ลังกาบ้าง ความเข้าใจที่ว่า “เถรวาทกับหินยานเหมือนกัน” นี้จะทำให้มุมมองต่อ
ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาผิดเพี้ยนไป นี่เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ผู้เขียนหยิบยก
ประเด็นปัญหานี้ขึ้นมาเขียนเป็นบทความ

“เถรวาทกับหินยานต่างกันอย่างไร”

คำตอบที่ถูกต้องชัดเจน คือ เถรวาทเป็นนิกายหนึ่งในพระพุทธศาสนาฝ่าย
หินยาน หรืออาจตอบให้สั้นกระชับได้อีกด้วยภาษาคณิตศาสตร์ว่า “เถรวาทเป็น
subset ของหินยาน”

จุดมุ่งหมายของบทความนี้ไม่ได้อยู่ที่คำตอบสุดท้ายที่ถูกต้องสมบูรณ์เท่านั้น
แต่ยังต้องการแสดงที่มาที่ไปของความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนไปว่า “เถรวาท=หินยาน”
พร้อมทั้งแจ่มแจ้งให้เห็นถึงผลกระทบจากความเข้าใจคลาดเคลื่อนนี้

ในบทความนี้ ผู้เขียนจะไล่เรียงคู่คำศัพท์ที่ใช้แบ่งกลุ่มนิกายพระพุทธศาสนา
ตามลำดับเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ ดังนี้

เชิงอรรถ 1 (ต่อ)

และนิกายมูลสรวาสติวาทในทิเบตและมองโกเลีย (ซึ่งหมายถึงพระพุทธศาสนามหายาน
และวัชรยานนั่นเอง-ผู้เขียน)

“Ordination lineages pertain to the specific tradition of monastic rule
(*vinaya*) that an individual monk follows; they do not pertain to whether his
goal is to become an arhat or to become a buddha. Continuing in this vein,
one might point out that the Buddhist tradition itself speaks of the ancient
ordination lineages in terms of eighteen ‘schools’ (*nikāya*); only three of
these, however survive – the Theravādins in Sri Lanka and South East Asia,
the Dharmaguptakas in East Asia, and the Mūlasarvāstivādins in Tibet and
Mongolia”

1. **เถรวาท-มหาสังฆิกะ:** การแบ่งนิกายครั้งแรกในอินเดียยุคโบราณ
2. **หินยาน-มหายาน:** การแบ่งกลุ่มพระพุทธศาสนาในอินเดียจากมุมมองของมหายาน
3. **เถรวาท-มหายาน:** การแบ่งกลุ่มพระพุทธศาสนาในโลกปัจจุบัน

1. เถรวาท-มหาสังฆิกะ

หลังพุทธปรินิพพานราว 3 เดือน พระอรหันต์ 500 รูปได้มาประชุมรวมกัน ณ กรุงราชคฤห์ โดยมีพระมหากัสสปะเป็นประธาน ชักถามข้อธรรมกับพระอานนท์ และชักถามข้อวินัยกับพระอุบาลี แล้วรวบรวมจัดหมวดหมู่สวดทบทวนคำสอนของพระพุทธเจ้า การประชุมครั้งนี้เรียกว่า “สังคายนาครั้งที่ 1” ต่อมาอีกราว 100 ปี เกิดกรณีพิพาท “วัตถุ 10 ประการ”² จนต้องจัดประชุมสงฆ์ 700 รูป เพื่อทบทวนคำสอนของพระพุทธเจ้าอีกครั้ง ณ เมืองเวสาลี การประชุมครั้งนี้เรียกว่า “สังคายนาครั้งที่ 2” จากนั้นพระพุทธศาสนาจึงแบ่งออกเป็นนิกายเถรวาทกับนิกายมหาสังฆิกะ

นี่เป็นความรู้พื้นฐานในทางพระพุทธศาสนาที่ชาวพุทธทราบกันดี อีกทั้งยังมีความเข้าใจโดยทั่วไปต่อไปอีกว่า “การสังคายนาครั้งที่ 2 ทำให้เกิดการแบ่งนิกายออกเป็น 2 นิกาย คือ เถรวาทกับมหาสังฆิกะ” แต่เมื่อย้อนกลับไปศึกษาไล่เรียงหลักฐานชั้นต้นที่กล่าวถึงเรื่องราวเหตุการณ์ดังกล่าวแล้ว ผลการศึกษาที่ได้อาจทำให้ไม่สามารถพูดเช่นนั้นได้อย่างเต็มปากเต็มคำนัก

² วัตถุ 10 ประการมีดังนี้ 1. การเก็บเกลือไว้ในเชิง (เขาสัตว์) ฉะนั้นควร 2. การฉันอาหารในเวลาบ่ายสององคูลิ้นควร 3. การเข้าบ้านฉันอาหารเป็นอนัตริตตะนั้นควร 4. อวาสมีสี่มาเดียวกัน ทำอุโบสถต่าง ๆ กันนั้นควร 5. เวลาทำสังฆกรรม ภิกษุมาไม่พร้อมกัน ทำก่อนได้ ภิกษุมาทีหลัง จึงบอกขออนุมัตินั้นควร 6. การประพฤติตามอย่างที่อยู่ขณิกและอาจารย์ประพฤติมาแล้วนั้นควร 7. การฉันนมสทที่แปรแล้ว แต่ยังไม่เป็นนมส้ม นั้นควร 8. การดื่มสุราอ่อนนั้นควร 9. การใช้ผ้าสีทนะ (ผ้ารองนั่ง) ไม่มีชายนั้นควร 10. การรับทองและเงินนั้นควร.

1.1 การสังคายนาครั้งที่ 2 ทำให้เกิดการแบ่งนิกายครั้งแรก จริงหรือ

หลักฐานชั้นต้นที่เป็นคัมภีร์เก่าแก่ฝ่ายบาลีที่กล่าวถึงการสังคายนาครั้งที่ 2 และการแบ่งนิกายออกเป็นเถรวาทกับมหาสังฆิกะ มีดังนี้

1. “**สัตตตสิกขันธ์กะ**” ซึ่งเป็นขันธ์กะสุดท้ายในคัมภีร์จุลวรรคของพระวินัยปิฎก³
2. คัมภีร์ “**สมันตปาสาทิกา**” ซึ่งเป็นอรรถกถาที่อธิบายความพระวินัยปิฎกอีกทอดหนึ่ง
3. คัมภีร์ “**กถาวัตถุอรรถกถา**” ซึ่งเป็นอรรถกถาที่อธิบายความคัมภีร์กถาวัตถุซึ่งเป็น 1 ใน 7 คัมภีร์ของพระอภิธรรมปิฎกอีกทอดหนึ่ง⁴
4. คัมภีร์ “**ทีปวงค์**” ซึ่งเป็นพงศาวดารของลังกาที่บันทึกเป็นคาถาร้อยกรองว่าด้วยเรื่องราวประวัติพระพุทธศาสนาและการสืบทอดวงศ์กษัตริย์ลังกาจนถึงราวก่อนยุคพระพุทธโฆษาจารย์ และยังเป็นคัมภีร์บาลีที่เก่าแก่ที่สุดที่รจนานขึ้นบนเกาะลังกา⁵
5. คัมภีร์ “**มหาวงค์**” ซึ่งเป็นพงศาวดารของลังกาที่บันทึกเรื่องราวประวัติพระพุทธศาสนาและการสืบทอดวงศ์กษัตริย์ลังกาไว้ละเอียดกว่าคัมภีร์ “ทีปวงค์” กล่าวถึงวงศ์กษัตริย์ที่สืบทอดต่อกันมาถึงยุคหลัง ๆ เป็นพันปี สันนิษฐานว่ารจนานขึ้นจากข้อมูล

³ ตรงกับพระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่ม 7

⁴ ตรงกับพระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ 37 คัมภีร์เล่มนี้มีเนื้อหาต่างจากคัมภีร์เล่มอื่นในพระอภิธรรมปิฎก กล่าวคือ เป็นชุมนุมคำถามคำตอบที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับสภาวะธรรมภาวะแห่งจิต เป็นต้น เป็นคำถามคำตอบโต้ตอบกันระหว่างกลุ่มความคิดเห็นต่าง ๆ โดยไม่มีชื่อนิกายปรากฏอยู่ในตัวคัมภีร์เลย ดังนั้นการศึกษาคัมภีร์กถาวัตถุจึงจำเป็นต้องใช้อรรถกถามาประกอบด้วย

⁵ von Hinüber (2008: 89)

หลายแหล่ง โดยมีคัมภีร์ “ทีปวงค์” เป็นแหล่งข้อมูลสำคัญ
คัมภีร์นี้หน้าจะถูกรจนาขึ้นหลังยุคพระพุทธโฆษาจารย์⁶

ในบรรดาหลักฐานชั้นต้นทั้ง 5 คัมภีร์นี้ หลักฐานที่เก่าแก่ที่สุด คือ “สัตตสติก
ชั้นธกะ” เพราะเป็นคัมภีร์เดียวที่จัดอยู่ในชั้นพระไตรปิฎก ส่วน “สมันตปาสาทิกา”
และ “กถาวัตถุอรธกถา” จัดเป็นคัมภีร์ชั้นนอรรถกถาที่เชื่อกันว่าพระพุทธโฆษาจารย์
แปลจากอรรถกถาเดิมภาษาสิงหลและเรียบเรียงเป็นภาษาบาลีเมื่อราวปี พ.ศ. 900
หรือหลังพุทธปรินิพพานไปแล้วราว 900 ปี ส่วน “ทีปวงค์” และ “มหาวงค์” จัดเป็น
พงศาวดารของลังกา แต่ก็ได้บันทึกประวัติพระพุทธศาสนาไว้ด้วย เราพบว่ามี การตั้ง
ข้อความเกี่ยวกับการแบ่งนิกายพระพุทธศาสนาจาก “ทีปวงค์” มาอ้างอิงแสดงไว้ใน
“กถาวัตถุอรธกถา” ด้วย ข้อเท็จจริงนี้จึงทำให้เราทราบแน่ชัดว่า “ทีปวงค์” เก่าแก่
กว่า “กถาวัตถุอรธกถา” ที่พระพุทธโฆษาจารย์เรียบเรียงขึ้น⁷ (แต่ทั้งนี้ไม่ได้
หมายความว่าคัมภีร์ “ทีปวงค์” เก่าแก่กว่ากถาวัตถุอรธกถาฉบับเดิมที่เป็นภาษา
สิงหลแต่อย่างใด)

ต่อไปจะขอสรุปเหตุการณ์สังคายนาครั้งที่ 2 และการแบ่งนิกายครั้งแรกที่
ปรากฏอยู่ในหลักฐานต่าง ๆ ข้างต้นมาแสดงเปรียบเทียบกันเป็นตาราง ดังนี้⁸

---

⁶ von Hinüber (2008: 90-91)

⁷ ดู Kv-a 3.5 กับ Dīp 5.30-53 (Oldenberg 2000: 36-38) นอกจากนี้แล้วโดยทั่วไป
ยังถือว่า “ทีปวงค์” เก่าแก่กว่าคัมภีร์ชั้นนอรรถกถาอื่น ๆ ที่พระพุทธโฆษาจารย์แปลและ
เรียบเรียงด้วย (von Hinüber 2008: 89) ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่าเก่าแก่กว่าคัมภีร์
อรรถกถาเดิมที่เป็นภาษาสิงหลแต่อย่างใด

⁸ ตารางนี้สร้างขึ้นโดยใช้ข้อมูลจากตารางของ Tsukamoto (1980: 208-211)

ลำดับเหตุการณ์	ลำดับเหตุการณ์	ที่วงศ์	สันตปาสาทิกา	การตั้งอรรถกถา	มทางค์
พระวัชชีบุตรแสดงวัตถุ 10 ประการในเมืองเวสาลี	✓	✓	✓	✓	✓
พระวัชชีบุตรบอกชาวเมืองให้ถวายปัจจัย	✓		✓		✓
พระยสกากัณทกบุตรผู้จาริกมาประกาศคติเตียนการรับปัจจัย	✓		✓		✓
พระยสกากัณทกบุตรบอกปฏิเสธไม่รับปัจจัยที่พระวัชชีบุตรแบ่งให้	✓		✓		
พระวัชชีบุตรลงอุกเขปเนียรกรรมแก่พระยสกากัณทกบุตร	✓				✓
พระยสกากัณทกบุตรไปยังเมืองโกสัมพ็รวรรวมพรรคพวก	✓				✓
พระยสกากัณทกบุตรไปพบพระสัมภุตสาณวาสีที่โอโหคงคบรรพตเพื่อถามว่าวัตถุ 10 ประการควรหรือไม่ ซึ่งได้คำตอบว่าไม่ควร	✓				✓
พระอรหันต์ราว 140 รูปประชุมกัน ณ โอโหคงคบรรพต	✓				✓
ที่ประชุมเห็นควรชักชวนพระเวตยะผู้พหุสูตเข้ากับฝ่ายตน	✓				✓
พวกพระยสกากัณทกบุตรตามหาพระเวตยะจนพบที่เมืองสหชาตินคร	✓				✓
พระยสกากัณทกบุตรถามเรื่องวัตถุ 10 ประการกับพระเวตยะจนท่านรับคำจะช่วยเหลือเรื่องนี้อย่างไร	✓				✓
พระวัชชีบุตรเดินทางไปหาพระเวตยะเพื่อชักชวนเข้ากับฝ่ายตนบ้าง	✓				✓
พระวัชชีบุตรเกลี้ยกล่อมให้พระอุตตระผู้เป็นอนุปฏิฐากพระเวตยะไปโน้มน้าวให้พระเวตยะเข้ากับฝ่ายตน	✓				
พระเวตยะตอบปฏิเสธพระอุตตระ	✓				
*** ข้อความกล่าวถึงพระเจ้ากาลาโศก		✓	✓	✓	✓
พระเวตยะนำเหล่าพระเถระไประงับอธิกรณ์ ณ เมืองเวสาลี	✓				
พระเวตยะสนทนารวมกับพระสัพพกามีผู้อาศัยอยู่ในเมืองเวสาลี ซึ่งเป็นผู้มีพรรษา 120 และเป็นลูกศิษย์พระอานนท์	✓				
พระสัมภุตสาณวาสีไปพบพระสัพพกามีเพื่อถามว่าวัตถุ 10 ประการควรหรือไม่ ซึ่งได้คำตอบว่าไม่ควร	✓				

ลำดับเหตุการณ์	สัตตตติก ขันธกะ	ที่ปวงค์	สัมมัต ปาสาทิกา	กาลังตุ อรรถกถา	มทาวงค์
สงฆ์คัดเลือกภิกษุชาวปราจีน (ภูมิลำเนาที่พระวชิรชู้บุตรอยู่) 4 รูป และภิกษุชาวเมืองปาฐา 4 รูป (ภูมิลำเนาของพระยสกา กัณฑกบุตร) ⁹	✓	✓			✓
พระภิกษุทั้ง 8 รูปวินิจฉัยอธิกรณ์ โดยพระเรวตะถามพระ สัพพกามีว่าวัตถุ 10 ประการควรแก่พระวินัยหรือไม่ ซึ่งได้ คำตอบว่าไม่ควร	✓		✓		✓
มีมติว่าวัตถุ 10 ประการผิดพระธรรมวินัย	✓	✓	✓		✓
สงฆ์ 700 รูปสังคายนาพระวินัย	✓	✓	✓	✓	✓
*** พระวชิรชู้บุตรรวบรวมสงฆ์ 10,000 รูปทำสังคายนาต่างหาก		✓		(✓)*	✓
*** พระพุทธศาสนาแบ่งนิกายเป็นเถรวาทกับมหาสังฆิกะ		✓		✓	

จากตารางจะเห็นได้ว่าหัวข้อที่มีเครื่องหมายดอกจันอยู่ด้านหน้า 3 หัวข้อนั้น เป็นเรื่องราวที่หลักฐานชั้นพระไตรปิฎก คือ “สัตตตติกขันธกะ” ในพระวินัยปิฎกไม่ได้กล่าวไว้ แต่เพิ่งมาปรากฏอยู่ในคัมภีร์ชั้นหลัง ได้แก่ คัมภีร์ที่ปวงค์ คัมภีร์สัมมัตปาสาทิกา คัมภีร์กถาวัตถุอรรถกถา และคัมภีร์มทาวงค์ ในที่นี้ผู้เขียนขอเน้นกล่าวถึงเฉพาะ 2 หัวข้อสุดท้ายที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์การแบ่งนิกายครั้งแรกในพระพุทธศาสนา จะเห็นว่า “สัตตตติกขันธกะ” ซึ่งเป็นหลักฐานในชั้นพระไตรปิฎกได้กล่าวไว้เฉพาะเหตุการณ์การสังคายนาครั้งที่ 2 ของคณะสงฆ์ 700 รูป แต่ไม่ได้กล่าวถึงเหตุการณ์การแบ่งนิกายเป็นเถรวาทกับมหาสังฆิกะไว้แต่อย่างใด ยิ่งไปกว่านั้นหากพิจารณาไปถึงหลักฐานชั้นพระไตรปิฎกที่เป็นพระวินัยปิฎกของนิกายอื่น ๆ ในฝ่าย

⁹ ภิกษุชาวปราจีน ได้แก่ พระสัพพกามี พระสาฬหะ พระอุชชโสภิตะ พระวาสมคามิกะ ภิกษุชาวเมืองปาฐา ได้แก่ พระเรวตะ พระสัมมุตสาณวาสี พระยสกา กัณฑกบุตร พระสุมน

* กถาวัตถุอรรถกถาระบุว่า มีภิกษุวชิรชู้บุตร 10,000 รูปแยกตัวไปตั้งนิกายใหม่เป็นมหาสังฆิกะ แต่ไม่ได้รับชัดเจนนว่ามีการจัดทำมหาสังคายนาด้วยหรือไม่ (Kv-a: 2¹⁷⁻²⁶)

หินยานที่ถูกแปลเป็นภาษาจีนและสืบทอดมาถึงปัจจุบัน อันได้แก่ พระวินัยปิฎกของ นิกายมหาสังฆิกะ¹⁰ นิกายมหิงสาสะกะ¹¹ นิกายธรรมคุปต์¹² นิกายสรวาสตีวาท¹³ และ นิกายมูลสรวาสตีวาท¹⁴ รวม 5 ฉบับ 5 นิกาย ก็พบว่าทุกฉบับมีบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับการสังคายนาครั้งที่ 2 เช่นเดียวกับ “สัตตสติกขันธกะ” ของพระวินัยปิฎกบาลี แม้ว่ารายละเอียดปลีกย่อยที่เกี่ยวข้องกับการสังคายนาครั้งที่ 2 จะแตกต่างกันอยู่บ้าง แต่สิ่งหนึ่งที่พระวินัยปิฎกทั้ง 6 ฉบับสอดคล้องตรงกัน คือ ไม่ได้กล่าวถึงเหตุการณ์ การแบ่งนิกายเป็นเถรวาทกับมหาสังฆิกะได้เลย หากการแบ่งนิกายครั้งแรกนี้เกิดขึ้น เนื่องจากเหตุการณ์การสังคายนาครั้งที่ 2 หรือเกิดขึ้นต่อเนื่องหลังจากการสังคายนา ครั้งที่ 2 ก็ควรจะมีการกล่าวถึงบ้างในบันทึกเกี่ยวกับสังคายนาครั้งที่ 2 ของพระวินัย ปิฎกฉบับใดฉบับหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระวินัยปิฎกของนิกายมหาสังฆิกะ ซึ่งเป็น ผู้ทำมหาสังคายนาขึ้นภายหลังต่อจากการสังคายนาครั้งที่ 2 ของนิกายเถรวาท เมื่อ หลักฐานชั้นพระไตรปิฎกของทั้ง 6 นิกายในส่วนที่เป็นบันทึกเกี่ยวกับการสังคายนา ครั้งที่ 2 ไม่ได้กล่าวถึงเหตุการณ์การแบ่งนิกายครั้งแรกได้เลย จึงทำให้หน้าหนักทาง ประวัติศาสตร์ของการแบ่งนิกายครั้งแรกนี้ลดน้อยลงไปมาก หรือหากเหตุการณ์การ

¹⁰ เรียกว่าพระวินัยมหาสังฆิกะ ซึ่งเรียกการสังคายนาครั้งที่ 2 ว่า 七百集法 บ้าง 七百結集 บ้าง (T22: 493) แต่บันทึกเหตุการณ์การสังคายนาครั้งที่ 2 ไม่ได้ถูกกล่าวถึงแยกเป็นหัวข้อ ต่างหากเช่นเดียวพระวินัยฉบับอื่น. อ้างจาก Hirakawa (2000: 179-183, 261-284).

¹¹ เรียกว่าพระวินัยห้ำภาค ส่วนที่เป็นบันทึกเหตุการณ์การสังคายนาครั้งที่ 2 เรียกว่า 七百集法 (T22: 192-194). อ้างจาก Hirakawa (2000: 200-205, 261-284).

¹² เรียกว่าพระวินัยสี่ภาค ส่วนที่เป็นบันทึกเหตุการณ์การสังคายนาครั้งที่ 2 เรียกว่า 七百集法毘尼 (T22: 968-971). อ้างจาก Hirakawa (2000: 193-200, 261-284).

¹³ เรียกว่าพระวินัยสิบบรรพ ส่วนที่เป็นบันทึกเหตุการณ์การสังคายนาครั้งที่ 2 เรียกว่า 七百比丘集滅惡法品 (T22: 453). อ้างจาก Hirakawa (2000: 205-210, 261-284).

¹⁴ เรียกว่าพระวินัยมูลสรวาสตีวาท ซึ่งเรียกการสังคายนาครั้งที่ 2 ว่า 七百結集 แต่บันทึกเรื่องราวการสังคายนาครั้งที่ 2 (T24: 407-414) ถูกกล่าวรวมไว้ส่วนที่เรียกว่า “วินัย กษุทรกะวัสสุ” อ้างจาก Hirakawa (2000: 210-215, 261-284).

แบ่งนิกายนี้เกิดขึ้นจริงก็น่าจะเป็นเหตุการณ์ที่ทอดเวลาออกไปหลังการสังคายนาครั้งที่ 2 อยู่พอสมควร

นอกจากนี้ยังมีข้อควรสังเกต คือ หากมูลเหตุการณ์แบ่งนิกายครั้งแรกเกิดจากการสังคายนาครั้งที่ 2 ที่มีข้อพิพาทเรื่องการรับเงินรับทองเป็นเหตุหลัก จากนั้นจึงค่อยขยายไปสู่เรื่องวัตถุ 10 ประการ เราก็ควรสันนิษฐานได้ว่า พระวินัยของนิกายมหาสังฆิกะน่าจะยกเว้นหรืออนุโลมเรื่องรับเงินรับทองและวัตถุ 10 ประการ แต่ในความเป็นจริงแล้วกลับพบว่า พระวินัยของนิกายมหาสังฆิกะมีเนื้อหาหลัก (ยกเว้นเสขียวัตถบางข้อ) ตรงกับพระวินัยของนิกายเถรวาท และยังห้ามรับเงินรับทองเหมือนกัน ด้วยเหตุนี้เองการกล่าวว่ามีมูลเหตุแห่งการแบ่งนิกายครั้งแรกเกิดจากข้อพิพาทเกี่ยวกับพระวินัยเรื่องวัตถุ 10 ประการจึงไม่สมเหตุสมผล

เมื่อหันมาพิจารณาหลักฐานชั้นรองลงไปจากพระไตรปิฎก ก็พบว่าคัมภีร์ “สมันตปาสาทิกา” ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่อธิบายขยายความพระวินัยปิฎกและกล่าวถึงการสังคายนาตั้งแต่ครั้งที่ 1-3 ก็ไม่ได้กล่าวถึงเหตุการณ์การแบ่งนิกายเป็นเถรวาทกับมหาสังฆิกะไว้เช่นกัน¹⁵

เหตุการณ์การแบ่งนิกายเป็นเถรวาทและมหาสังฆิกะเพิ่งมาถูกบันทึกเป็นครั้งแรกในคัมภีร์ทีปวงศ์ ซึ่งต่อมาภายหลังบันทึกในคัมภีร์ทีปวงศ์นี้ก็ถูกยกไปอ้างอิงต่อในคัมภีร์กถาวัตถุอรรถกถา และคัมภีร์มหาวงศ์อีกทอดหนึ่ง คัมภีร์ทีปวงศ์จึงเป็นคัมภีร์ที่เก่าแก่ที่สุดและเป็นหลักฐานชิ้นแรกทีกล่าวถึงการแบ่งนิกายเป็นเถรวาทกับมหาสังฆิกะไว้ในลักษณะที่เป็นเหตุการณ์ต่อเนื่องโดยตรงจากการสังคายนาครั้งที่ 2 ดังนั้นต้นแหล่งความรู้ที่บอกเราว่าการสังคายนาครั้งที่ 2 ทำให้เกิดการแบ่งนิกายออกเป็นเถรวาทกับมหาสังฆิกะก็อยู่ตรงนี้เอง

¹⁵ แต่อาจเป็นไปได้ว่าผู้รจนาคัมภีร์สมันตปาสาทิกามีเจตนาต้องการเน้นกล่าวถึงการสืบทอดคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญ จึงไม่ได้กล่าวถึงเหตุการณ์การแบ่งนิกายในพระพุทธศาสนาไว้ด้วย

ปกติแล้วในการศึกษาค้นคว้าเชิงประวัติศาสตร์ ผู้ศึกษาวิจัยควรพยายามค้นคว้าหาหลักฐานให้รอบด้านที่สุดเท่าที่จะทำได้ จากนั้นจึงค่อยพิจารณาหาข้อสรุปจากหลักฐานทุกด้านอย่างรอบคอบ เช่น กรณีประวัติศาสตร์ไทย-พม่า เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์เหตุการณ์หนึ่ง ไทยอาจบันทึกไว้แบบหนึ่ง ในขณะที่พม่าอาจบันทึกไว้อีกแบบหนึ่งตามมุมมองและทัศนะของฝ่ายตน ดังนั้นหากเหตุการณ์ใดถูกบันทึกไว้ตรงกันทั้งสองฝ่าย นำหน้ทางประวัติศาสตร์ของเหตุการณ์นั้นก็ย่อมมีมากขึ้น

เมื่อย้อนกลับมาดูมูลเหตุการแบ่งนิกายครั้งแรกออกเป็นเถรวาทกับมหาสังฆิกะเราพบว่านอกจากคัมภีร์ที่ปวงค์ของนิกายเถรวาทแล้ว ยังมีบันทึกมูลเหตุการแบ่งนิกายครั้งแรกปรากฏอยู่ในคัมภีร์ของนิกายอื่น ๆ ในฝ่ายหินยานด้วย แม้ต้นฉบับดั้งเดิมจะสูญหายไปแล้ว แต่ยังคงมีฉบับแปลภาษาจีนหลงเหลืออยู่ถึงปัจจุบันในชุดพระไตรปิฎกจีน การศึกษาเรื่องนี้ให้รอบด้านจากหลักฐานของทุกฝ่ายจึงจำเป็นต้องหยิบยกบันทึกของนิกายอื่น ๆ มาพิจารณาประกอบด้วย หลักฐานสำคัญที่ขอยกมาแสดงในที่นี้มี 2 คัมภีร์¹⁶ คือ

1. คัมภีร์ “สมัยเภทโพรจนจักร (Samayabhedoparacanacakra)”

ของนิกายสรวาสติวาทซึ่งรจนาโดยวสุมิตร ต้นฉบับเดิมได้สูญหายไปแล้ว แต่ยังโชคดีที่คัมภีร์นี้ได้ถูกแปลเป็นภาษาจีนถึง 3 ครั้ง ปัจจุบันยังคงหลงเหลืออยู่ในชุดพระไตรปิฎกจีนครบทั้ง 3 ส่วน¹⁷ ได้แก่

¹⁶ อันที่จริงแล้วยังมีบันทึกของนิกายอื่น ๆ อีกเป็นจำนวนมากที่บันทึกเหตุการณ์การแบ่งนิกายครั้งแรกรวมถึงการแบ่งนิกายย่อยลงไปเป็น 18-20 นิกาย ดูเพิ่มเติมที่ Bureau (2013: 3-23); Shizutani (1978: 3-6); Lamotte (1988: 529-546)

¹⁷ นอกจากนี้ยังมีฉบับแปลภาษาทิเบตอีก ดูเพิ่มเติมที่ Deeg (2012: 132, 138)

ก. คัมภีร์ Shibabu-lun 十八部論 โดยพระกุมารชีพ¹⁸

ข. คัมภีร์ Bu-zhiyi-lun 部執異論 โดยพระปรมาภ¹⁹

ค. คัมภีร์ Yibu-zonglun-lun 異部宗輪論 โดยพระเสวียนจั้ง²⁰

คัมภีร์สมัยเถโพรจนจักรกล่าวถึงมูลเหตุการแบ่งนิกายครั้งแรกว่าเกิดจากพระมหาเถระ ในกรณีพิพาทเรื่องวัตถุ 5 ประการ²¹

2. คัมภีร์ “สาริปุตฺรปฏจจา (Śāriputrapṛcchā)²²” ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นคัมภีร์ของนิกายมหาสังฆิกะ ต้นฉบับดั้งเดิมสูญหายไปแล้ว แต่ยังมีฉบับแปลภาษาจีนที่ไม่ทราบชื่อผู้แปลหลงเหลืออยู่²³ คัมภีร์นี้กล่าวถึงมูลเหตุการแบ่งนิกายครั้งแรกที่เกิดขึ้นจากการเพิ่มเติมเนื้อหาพระวินัยของอีกฝ่ายหนึ่ง

¹⁸ T49: 17b-20a (no.2032). ชื่อผู้แปลที่ปรากฏอยู่ในตัวพระไตรปิฎกจีนคือพระปรมาภ แต่นักวิชาการหลายคนมีความเห็นว่าผู้แปลคือพระกุมารชีพมากกว่า เช่น Lamotte (1988: 530) หรือ Deeg (2012: 132) โดยอ้างอิงงานของ Paul Demiéville. 1924. “Les versions chinoises du Milindapañha.” *Bulletin de l’Ecole française d’Extrême-Orient* 24(1): 1-258.

¹⁹ T49: 20a-22c (no.2033). ดูเพิ่มเติมที่ Lamotte (1988: 530)

²⁰ T49: 15a-17b (no.2031). ดูเพิ่มเติมที่ Lamotte (1988: 530)

²¹ วัตถุ 5 ประการมีดังนี้ 1. พระอรหันต์อาจถูกมรยั่วยวนในฝันจนนำอสุจิเคลื่อนได้ 2. พระอรหันต์อาจมีอัญญาณ คือ ความไม่รู้ในบางเรื่องได้ 3. พระอรหันต์อาจมีกังขาได้ 4. พระอรหันต์จะรู้ว่าตนบรรลุอรหัตผล ก็โดยการแนะนำพยากรณ์ของผู้อื่น 5. มรรคผลจะปรากฏต่อเมื่อบุคคลผู้บำเพ็ญแปลงคำว่าทุกข์หนอ (อภิขัย 2551: 13)

²² อาจถอดชื่อคัมภีร์นี้ตามอย่างภาษาบาลีเป็นภาษาไทยได้ว่า “สาริปุตฺรปฏจจา”

²³ T24: 899c-903a (no.1465). อย่างไรก็ตามยังมีประเด็นถกเถียงอยู่ว่าคัมภีร์สาริปุตฺรปฏจจา อาจไม่ใช่คัมภีร์ของนิกายมหาสังฆิกะก็ได้ ดูเพิ่มเติม Sasaki (2000: 261-262)

ตามที่ได้กล่าวไปแล้วว่าพระวินัยปิฎกที่หลงเหลืออยู่ทั้ง 6 ฉบับของ 6 นิกายนั้น ไม่ได้กล่าวถึงเหตุการณ์การแบ่งนิกายครั้งแรกได้เลย แต่มาปรากฏอยู่ในคัมภีร์ชั้นหลังของหลายนิกาย อย่างไรก็ตามคัมภีร์ชั้นหลังดังกล่าวระบุเหตุแห่งการแบ่งนิกายไว้แตกต่างกัน กล่าวคือ คัมภีร์ที่ปวงค์ของนิกายเถรวาทกล่าวว่าเป็นผลพวงต่อเนื่องจากการสังคายนาครั้งที่ 2 คัมภีร์สมัยเถโพรจนจักรของนิกายสรวาสติวาทระบุว่า เป็นผลมาจากประเด็นปัญหาเรื่องพระมหาเทวะกับวัตถุ 5 ประการ ในขณะที่คัมภีร์สาริปุตรปฤจฉาของนิกายมหาสังฆิกะกล่าวไปอีกทางหนึ่งว่าเป็นผลมาจากการที่เถรวาทพยายามเพิ่มเติมขยายความพระวินัย²⁴

จะเห็นได้ว่าเหตุการณ์การสังคายนาครั้งที่ 2 ถูกกล่าวไว้ในคัมภีร์พระวินัยปิฎกที่หลงเหลืออยู่ในปัจจุบันของทั้ง 6 นิกาย ส่วนเหตุการณ์การแบ่งนิกายครั้งแรกถูกบันทึกอยู่ในคัมภีร์ชั้นหลังของหลายนิกายตรงกัน จึงทำให้ทั้งสองเหตุการณ์นี้มีน้ำหนักทางประวัติศาสตร์เพิ่มขึ้นมากเพราะหลายฝ่ายยอมรับตรงกันว่า การแบ่งนิกายเกิดขึ้นจริง เพียงแต่การอ้างมูลเหตุการแบ่งนิกายนั้นแตกต่างกัน มีคัมภีร์ที่ปวงค์ที่เป็นหลักฐานของเถรวาทเพียงฝ่ายเดียวเท่านั้นที่ระบุว่า การแบ่งนิกายครั้งแรกเป็นผลมาจากการสังคายนาครั้งที่ 2 ดังนั้นจึงเกิดประเด็นปัญหาขึ้นว่า เราควรจะอธิบายความไม่ลงรอยกันของหลักฐานเหล่านี้อย่างไร

สมมุติฐานหนึ่งที่อาจอธิบายความไม่ลงรอยกันของหลักฐานเหล่านี้ได้ คือ ความเป็นไปได้ว่าการสังคายนาครั้งที่ 2 และการแบ่งนิกายครั้งแรกน่าจะเป็นเหตุการณ์ต่างกรรมต่างวาระกัน หรืออย่างน้อยก็ไม่ได้เกิดขึ้นต่อเนื่องกันทันที เรื่องนี้เป็นประเด็นทางวิชาการอีกประเด็นหนึ่งที่ต้องศึกษาค้นคว้าต่อไป²⁵

²⁴ Shizutani (1978: 4); Sasaki (2000: 261-271)

²⁵ Sasaki (2000: 391-392) ก็ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ในลักษณะเดียวกัน

1.2 การแบ่งนิกายครั้งแรก: “เถรวาท-มหาสังฆิกะ”

ไม่ใช่ “เถรวาท-มหายาน”

เราทราบแล้วว่าคัมภีร์บาลีเก่าแก่ที่สุดที่กล่าวถึงการแบ่งนิกายครั้งแรกคือ คัมภีร์ทีปวงค์ ประเด็นปัญหาสำคัญเกี่ยวกับการแบ่งนิกายครั้งแรกคือ มีผู้เริ่มศึกษาจำนวนไม่น้อยที่นำการแบ่งนิกายครั้งนี้ไปเทียบเคียงกับการแบ่งนิกายแบบเถรวาท-มหายานในปัจจุบัน ซึ่งเป็นความเข้าใจที่ไม่ตรงกับหลักฐานที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ทีปวงค์

คัมภีร์ทีปวงค์ได้กล่าวถึงเหตุการณ์การแบ่งนิกายครั้งแรกไว้ในปริจเฉทที่ 5 คาถาที่ 26-39 ไว้ดังนี้

26. พระเถระทั้งแปดผู้ทรงอภิญญารวบรวมพรรคพวกของตน ทำลายวัตร 10 และกำจัดพวกที่หลงผิด 27-28. เมื่อได้กำจัดภิกษุผู้หลงผิดแล้ว ได้ทำลายคำสอนผิดแล้ว พระเถระทั้งแปดผู้ทรงอภิญญาได้เลือกพระอรหันต์ 700 รูป คัดสรรที่ดีที่สุดและทำสังคายนา เพื่อรักษาพระธรรมวินัยให้บริสุทธิ์ตั้งมั่น 29. การสังคายนาครั้งที่สองนี้สำเร็จภายในแปดเดือน ณ กุฎาคาร เมืองเวสาลีที่เป็นเลิศแห่งเมืองทั้งหลาย

30-31. ภิกษุผู้หลงผิดเหล่าวัชชีบุตรถูกพระเถระขับไล่ไปแล้ว ได้พรรคพวกหลงผิดอื่นอีก พวกอธรรมวาที่เป็นอันมากจำนวนหนึ่งหมื่นประชุมกันทำสังคายนาพระธรรม ดังนั้นจึงเรียกการสังคายนาพระธรรมนี้ว่า มหาสังคีติ

32. เหล่าภิกษุผู้กระทำมหาสังคีติได้ทำความขัดแย้งไว้ในพระศาสนา ได้ทำลายสังคายนาเดิมเสีย แล้วทำสังคายนาอื่นขึ้น 33. ภิกษุเหล่านั้นได้กระทำพระสูตรที่ถูกรวบรวมไว้ในที่หนึ่งไปอีกที่หนึ่ง ทำลายอรรถและ

ธรรมในพระวินัยและพระสูตรทั้งห้าในกาย ²⁶ 34. พระภิกษุเหล่านั้นไม่ได้
 ๒ ได้รู้ธรรมอันทรงแสดงไว้ทั้งในแบบที่ทรงอธิบายความและไม่ได้ทรง
 อธิบายความ ๒ ไม่ได้รู้ธรรมทั้งที่ทรงแนะไว้ทั้งโดยตรงและเป็นนัย
 35. ภิกษุเหล่านั้นกำหนดอรรถเป็นอย่างอื่นทั้งที่ถูกกล่าวไว้อย่างหนึ่ง
 ๒ ได้ทำลายอรรถด้วยฉาษาแห่งพยัญชนะเป็นอันมาก 36. ภิกษุเหล่านั้น
 ๒ ได้ละทิ้งพระสูตรและพระวินัยอันลึกซึ้งบางแห่งเสีย ๒ ได้แต่งพระสูตรอื่น
 พระวินัยอื่นให้ดูคล้ายคลึงกับของเดิม 37-38. ภิกษุเหล่านั้นได้ตัด
คัมภีร์ปริวารอันเป็นบทย่อเนื้อหา (ในพระวินัย) พระอภิธรรมทั้งหก
ปกรณ์ ปฏิสัมภิกา นิเทศ และชาดกบางแห่งถึงเพียงนี้ แล้วแต่งขึ้น
เป็นอย่างอื่นทั้งนาม ลิงค์ การรจนา และรูปแบบการแต่ง 39. ภิกษุผู้
 ทำมหาสังคัตติได้มีวาตะแตกออกไปก่อน และได้เกิดมีวาตะแตกต่างออกไป
 ๒ ไปอีกเป็นอันมากด้วยการทำตามภิกษุเหล่านั้น ²⁷

²⁶ คำแปลในหนังสือของอภิขัย (2551: 20) เป็นคำแปลของเสถียร โพธิ์นันทะ โดยแปลว่า
 “ภิกษุเหล่านั้นได้แต่งพระสูตรอื่นจากที่ท่าน (พระเถระครั้งปฐมสังคายนา)...” กล่าวคือ
 มองคำว่า “อถนตฺร” (ต้นฉบับของ Oldenberg ใช้คำว่า “aññattha”) ในต้นฉบับเป็น
 คำคุณศัพท์ขยายคำว่าพระสูตร แต่ผู้เขียนเห็นว่าคำคำนี้น่าจะทำหน้าที่เป็นคำวิเศษณ์ที่
 แปลว่า “ที่อื่น” ตามคำแปลของ Oldenberg (2000: 140) มากกว่า อีกทั้ง Norman
 (1997: 143) ก็แปลว่า “another place” ด้วย

²⁷ แปลจากต้นฉบับภาษาบาลีที่ตรวจชำระโดย Oldenberg (2000: 36-37) โดยดูคำแปล
 ภาษาอังกฤษของ Oldenberg (2000: 140-141) คำแปลภาษาไทยของอภิขัย (2551:
 20-22) และนิตฺรสุมาลย์ (2553: 28-29) ประกอบ

tañ ca pakkhaṃ labhivāna aṭṭha therā mahiddhikā, dasa vatthūni
 bhinditvā pāpe niddhamayimsu te. §26| niddhametvā pāpabhikkhū
 madditvā vādapāpakam, sakavādasodhanatthāya aṭṭha therā
 mahiddhikā. §27| arahantānaṃ sattasataṃ uccinitvāna bhikkhavo,
 varam varam gahetvāna akamsu dhammasaṃgahaṃ. §28| Kūṭāgārasālāy’

(ต่อหน้าถัดไป)

เมื่อพิจารณาข้อความในคัมภีร์ที่ปวงค์ที่ยกมาข้างต้น จะเห็นว่าประเด็นความเห็นที่แตกต่างกันระหว่างเถรวาทและมหาสังฆิกะนั้นไม่ได้เกี่ยวข้องกับเรื่องมหายานแต่อย่างใด แต่เป็นเรื่องเกี่ยวกับการจัดหมวดหมู่ และการแต่งคัมภีร์ใหม่ขึ้นทดแทนซึ่งก็ไม่ได้ระบุไว้ว่าเป็นคัมภีร์มหายานแต่อย่างใดอีกเช่นกัน

ในที่นี้สิ่งที่ควรพิจารณา คือ ข้อความในคาถาที่ 37-38 ที่นิกายเถรวาทกล่าวติเตียนว่านิกายมหาสังฆิกะได้ตัดทอนคัมภีร์บางส่วนในพระไตรปิฎกออกไปแล้วแต่งขึ้นใหม่

เชิงอรรถ 27 (ต่อ)

eva Vesāliyaṃ puruttame, aṭṭhamāsehi niṭṭhāsi dutiyo saṃgaho ayan ti. ॥29॥ Nikkaḍḍhitvā pāpabhikkhū therehi Vajjiputtakā, aññaṃ pakkhaṃ labhitvāna adhammavādī bahū janā. ॥30॥ dasa sahasi samāgantvā akaṃsu dhammasaṃgahaṃ, tasmāyaṃ dhammasaṃgīti Mahāsaṃgīti vuccati. ॥31॥ Mahāsaṃgītikā bhikkhū vilomaṃ akaṃsu sāsanaṃ, bhinditvā mūlasaṃgahaṃ aññaṃ akaṃsu saṃgahaṃ. ॥32॥ aññattha saṃgahitaṃ suttaṃ aññattha akarīṃsu te, atthaṃ dhammañ ca bhindīṃsu ye nikāyesu pañcasu. ॥33॥ pariyāyadesitañ cāpi atho nippariyāyadesitaṃ, nītatthañ c’ eva neyyatthaṃ ajānitvāna bhikkhavo. ॥34॥ aññaṃ sandhāya bhaṇitaṃ aññatthaṃ ṭhapaṃsi te, byañjanacchāyāya te bhikkhū bahu atthaṃ vināsayuṃ. ॥35॥ chaḍḍetvā ekadesaṃ ca suttaṃ vinayañ ca gambhīraṃ, paṭirūpaṃ suttaṃ vinayaṃ tañ ca aññaṃ karīṃsu te. ॥36॥ parivāraṃ atthuddhāraṃ abhidhammapakaraṇaṃ, paṭisambhidañ ca niddesaṃ ekadesaṃ ca jātaṃ, ettakaṃ vissajjetvāna aññāni akarīṃsu te. ॥37॥ nāmaṃ liṅgaṃ parikkhāraṃ ākappakaraṇāni ca, pakatibhāvaṃ vijahetvā tañ ca aññaṃ akaṃsu te. ॥38॥ pubbaṃgamā bhinnavādā Mahāsaṃgītikāraṇā, tesañ ca anukāreṇa bhinnavādā bahū ahū. ॥39॥

“37-38. ภิกษุเหล่านั้นได้ตัดคัมภีร์ปริวารอันเป็นบทย่อเนื้อหา (ในพระวินัย) พระอภิธรรมทั้งหกปกรณ์ ปฏิสัมภิทา นิทเทส และชาตกบางแห่งถึงเพียงนี้ แล้วแต่งขึ้นเป็นอย่างอื่นทั้งนาม ลิงค์ การรจนา และรูปแบบการแต่ง”

แท้จริงแล้ว ชื่อคัมภีร์ที่คัมภีร์ที่ปวงค์ยกขึ้นมาเหล่านี้เป็นคัมภีร์ที่มีประเด็นปัญหาถกเถียงกันเกี่ยวกับช่วงเวลาการกำเนิดขึ้นของคัมภีร์ ปัจจุบันมีนักวิชาการเป็นจำนวนมากแสดงหลักฐานยืนยันว่าคัมภีร์ดังกล่าวไม่ได้เกิดขึ้นเมื่อคราวสังคายนาครั้งแรก แต่เกิดขึ้นมาในภายหลัง ดังนั้นจึงไม่ใช่เรื่องแปลกที่แต่ละนิกายจะมีความเห็นไม่ตรงกันว่าจะยอมรับหรือไม่ยอมรับคัมภีร์เหล่านี้²⁸ ยกตัวอย่างเช่น Norman (1997: 143) ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับคาถาบทนี้ไว้ว่า แท้จริงแล้ว “ภิกษุเหล่านั้น” ซึ่งก็คือ นิกายมหาสังฆิกะ อาจจะไม่ได้ออกไป เพียงแต่คัมภีร์ดังกล่าว (ยกเว้นชาตก) น่าจะไม่ได้ถูกรวมอยู่ในพระไตรปิฎกที่นิกายมหาสังฆิกะสืบทอดต่อกันมาตั้งแต่แรกอยู่แล้ว เนื่องจากคัมภีร์เหล่านี้เกิดขึ้นภายหลังจากเหตุการณ์การแบ่งนิกาย

²⁸ นักวิชาการมีความเห็นเกี่ยวกับช่วงเวลาการกำเนิดคัมภีร์พระไตรปิฎกแตกต่างกันออกไป แต่โดยส่วนใหญ่ นักวิชาการชาวตะวันตกและชาวญี่ปุ่นมักมีทัศนะว่า เนื้อหาในพระไตรปิฎกส่วนใหญ่ไม่ได้เกิดขึ้นจากการสังคายนาครั้งแรก แต่ค่อย ๆ ทายอดเกิดขึ้นหลังจากนั้น แต่ Thanavuddho Bhikkhu (2003: 72-178) ได้แย้งว่าแท้จริงแล้ว เนื้อหาส่วนใหญ่ในพระวินัยปิฎกและพระสูตรตันตปิฎกล้วนมีมาตั้งแต่เมื่อคราวสังคายนาครั้งแรก ยกเว้นเพียงคัมภีร์บางส่วนเท่านั้น เช่น คัมภีร์ปริวารของพระวินัยปิฎก คัมภีร์บางเล่มในชุตทกนิกาย

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) (2541: 383) ก็ยอมรับว่าคัมภีร์ปริวารจัดเป็นคัมภีร์ชั้นหลังเมื่อเปรียบเทียบกับคัมภีร์อื่นในพระไตรปิฎก โดยกล่าวว่า “แม้จะมีหลักฐานแสดงว่าปริวารเป็นคัมภีร์รุ่นหลังในชั้นพระไตรปิฎกด้วยกัน แต่ก็อยู่ในพระไตรปิฎกนั่นเอง คือเป็นมติของพระพุทธศาสนายุคต้น ๆ ก่อนยุคอรธกถา” นอกจากนี้ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) (2541: 937) ยังชี้ให้เห็นว่าตามตำนาน (หลักฐานในจาริตบาถ) แล้วถือว่าคัมภีร์นิทเทส และปฏิสัมภิทามรรคเป็นผลงานของพระสารีบุตร นี่เป็นการแสดงให้เห็นว่าแม้หลักฐานในจาริตบาถเองก็ยังคงมองว่าคัมภีร์ทั้งสองนี้ว่ามีสถานะแตกต่างไปจากคัมภีร์อื่น ๆ ในพระไตรปิฎก

จากการพิจารณาข้อความในคัมภีร์ที่ปวงค์ดังที่แสดงไว้ข้างต้น จะพบว่าความ เห็นที่แตกต่างกันระหว่างเถรวาทกับมหาสังคิกะเป็นเรื่องของการจัดหมวดหมู่คัมภีร์ ในพระไตรปิฎก และการแต่งคัมภีร์ใหม่ขึ้นทดแทน โดยเฉพาะคัมภีร์ที่ตามทัศนะของ นักวิชาการแล้วน่าจะเกิดขึ้นภายหลัง เช่น คัมภีร์ปริวาร ปฏิสัสมภิทามรรค นิตเทศ เป็นต้น อย่างไรก็ตามประเด็นปัญหาเกี่ยวกับการกำเนิดคัมภีร์เหล่านี้เป็นเรื่องใหญ่ที่ จำเป็นต้องศึกษาวิจัยต่างหากออกไป ในที่นี้ผู้เขียนต้องการเพียงชี้ให้เห็นว่าตามบันทึก ของคัมภีร์ที่ปวงค์แล้ว ความเห็นที่แตกต่างกันระหว่างเถรวาทและมหาสังคิกะไม่ได้ เกี่ยวข้องกับมหายานแต่อย่างใด²⁹

1.3 การแบ่งนิกายออกเป็น 18-20 นิกาย

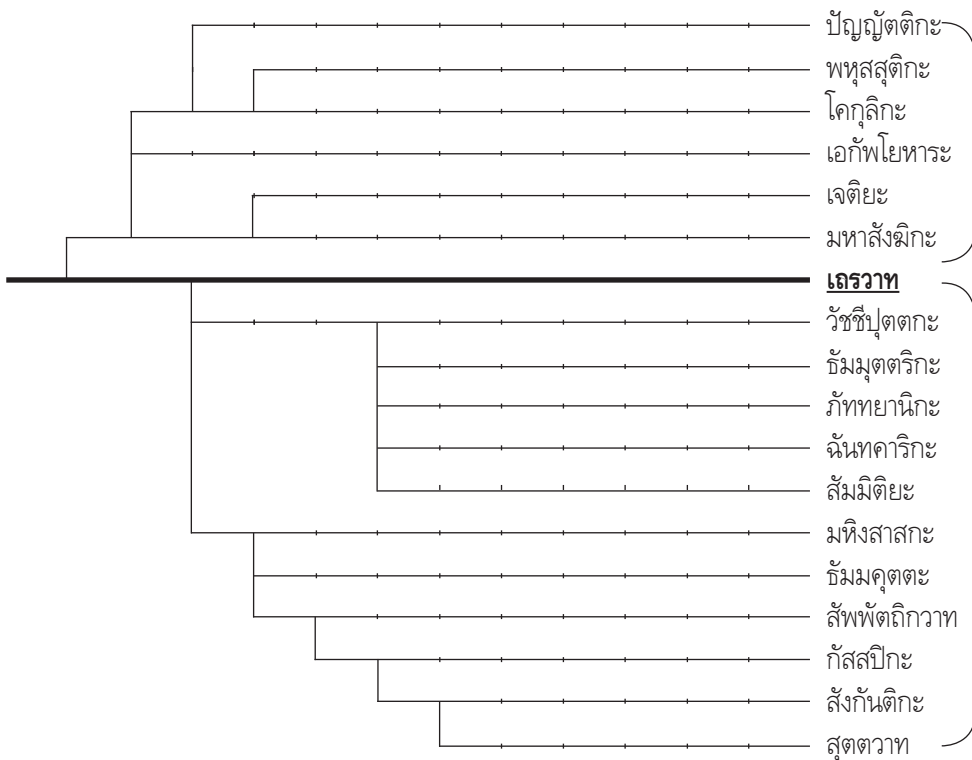
หลังจากการแบ่งนิกายครั้งแรกแล้ว ก็มีการแบ่งนิกายย่อยต่อไปเรื่อย ๆ มีหลักฐานหลายชิ้นที่กล่าวถึงเหตุการณ์แบ่งนิกายเหล่านี้ บ้างว่าแบ่งเป็น 18 นิกาย บ้างว่า 20 นิกาย บ้างว่ามากกว่า 20 นิกาย แต่นักวิชาการนิยมเรียกรวม ๆ ว่า “18-20 นิกาย” สำหรับคัมภีร์ที่ปวงค์ซึ่งเป็นหลักฐานของเถรวาทได้กล่าวถึงเหตุการณ์ การแบ่งนิกายออกเป็น 18 นิกายไว้ในปริจเฉทที่ 5 คาถาบทที่ 39-54 ดังนี้ (คำว่า “วาทะ” ในคำแปลต่อไปนี้ หมายถึง “นิกาย”)

²⁹ แต่มีข้อสังเกต คือ พระไตรปิฎกบาลีฉบับฉันทะลังคายนานาของพม่าซึ่งได้รับการยกย่องและ ใช้อ้างอิงกันอย่างแพร่หลายได้ยกเอาคัมภีร์เนตติปกรณ์ คัมภีร์เปฏโกปเทศ และคัมภีร์ มลินทปัญหาซึ่งเป็นคัมภีร์ชั้นหลังมาผนวกรวมไว้ในพระไตรปิฎก โดยใส่ไว้ในหมวด ขุททกนิกายแห่งพระสูตรตันตปิฎก หมวดขุททกนิกายนี้เป็นหมวดหมู่คัมภีร์เบ็ดเตล็ดใน พระไตรปิฎก มีทั้งคัมภีร์เก่าแก่และคัมภีร์ใหม่รวมกันอยู่ ดังนั้นคัมภีร์สำคัญที่เกิดขึ้น ภายหลังเมื่อถูกยกขึ้นเป็นส่วนหนึ่งของพระไตรปิฎกก็มักถูกรวมไว้ในหมวดขุททกนิกาย นี้เอง เช่น คัมภีร์ปฏิสัสมภิทามรรคและคัมภีร์นิตเทศที่ถูกกล่าวถึงในคัมภีร์ที่ปวงค์ก็อยู่ใน หมวดขุททกนิกายนี้เช่นกัน ดูเหมือนพระเถระผู้ทรงรักษาพระไตรปิฎกของนิกาย เถรวาทในยุคต่อมา เมื่อเห็นคัมภีร์ใดมีความสำคัญมากๆ ก็ยกขึ้นมาบรรจุไว้ใน พระไตรปิฎก แม้จะเป็นคัมภีร์ชั้นหลังก็ตาม

39. ภิกษุผู้ทำมหาสังคิตีได้มีวาทะแตกออกไปก่อน และได้เกิดมีวาทะแตกต่างออกไปอีกเป็นอันมากด้วยการทำตามภิกษุเหล่านั้น 40. หลังจากนั้นเกิดการแตกแยกในวาทะนั้น ภิกษุทั้งหลายแตกออกเป็นสอง คือ **โคกุลิกะ** และ **เอกัปโฆทริกะ** 41. ต่อมาเกิดการแตกออกไปอีก 2 ครั้งในฝ่ายโคกุลิกะ ภิกษุทั้งหลายแตกกันเป็น **พหุสสุติกะ** กับ **ปัญญุตติกะ** 42. กับทั้ง **เจติยะ** อีกพวกหนึ่ง ซึ่งแตกออกไปจาก **มหาสังฆิกะ** วาทะทั้งห้านี้ล้วนแตกออกมาจากมหาสังฆิกะทั้งสิ้น 43. ภิกษุเหล่านั้นทำลายทั้งอรรถและธรรม แยกหมวดหมู่บางส่วนและเนื้อหายากบางส่วนออกไปแล้วแต่งเป็นอย่างอื่น 44. ภิกษุเหล่านั้นเปลี่ยนทั้งนาม ลิงค์ การรจนา และรูปแบบการแต่งแล้วแต่งเป็นอย่างอื่น

45. ในเถรวาทอันบริสุทธิ์ก็มีการแตกออกไปอีก ภิกษุทั้งหลายแตกออกเป็นสอง คือ **มหิงสาสกะ** และ **วัชชีปุตตะกะ** 46. ในวัชชีปุตตะกาวทได้เกิดการแตกออกไปอีก 4 พวก คือ **ธัมมุตตริกะ** **ภัทธานิกะ** **จันตคาริกะ** และ **สัมมิตियะ** 47. ในกาลต่อมา มีการแตกออกไปอีก 2 พวกในมหิงสาสกะ ภิกษุทั้งหลายแตกออกเป็นสอง คือ **สัพพัตถิกวาท** และ **ธัมมคุดตะ** 48. พวกสัพพัตถิกวาทยังแตกเป็น **กัสสปิกะ** กัสสปิกะแตกเป็น **สังกันติกะ** ต่อมาแตกอีกเป็น **สุตตวาท** ตามลำดับ 49. วาทะทั้งสิบเอ็ดนี้แตกออกไปจากเถรวาท ภิกษุเหล่านั้นทำลายทั้งอรรถและธรรม แยกหมวดหมู่บางส่วนและเนื้อหายากบางส่วนออกไปแล้วแต่งเป็นอย่างอื่น 50. ภิกษุเหล่านั้นเปลี่ยนทั้งนาม ลิงค์ การรจนา และรูปแบบการแต่งแล้วแต่งเป็นอย่างอื่น 51. วาทะที่แตกออกไป 17 วาทะ วาทะที่ไม่แตกออกไป 1 วาทะ รวมเป็น 18 วาทะ 52. ความประเสริฐสุดของเถรวาทซึ่งเป็นคำสอนของพระชินเจ้าที่สมบุรณ ไม่ขาดไม่เกินดูจ

ตั้งต้นไทรใหญ่ ส่วนวาทะที่เหลือเป็นดุจหนามที่ออกจากบนต้นไทร³⁰
 53. ในศตวรรษแรกไม่มีการแตกแยก การแตกแยกเกิดขึ้นในศตวรรษ
 ที่สองเป็น 17 วาทะในศาสนาของพระชินเจ้า 54. วาทะอื่น ๆ ที่เกิดขึ้น
 ต่อมา คือ เหว้ติกะ ราชคิริกะ สิทธิตถะ ปุพพเสลิกะ อปรเสลิกะ และ
 ราชคิริกะเป็นพวกที่หูกได้เกิดต่อ ๆ กันมา³¹

³⁰ คำแปลของอภิขัย (2551: 23) ซึ่งเป็นคำแปลเสถียร โพรินันทะใช้คำว่า “กาฬาก” แทน “หนาม” เพราะใช้ต้นฉบับที่มีคำว่า “สนุดกา” ในขณะที่ต้นฉบับของ Oldenberg (2000: 37) ใช้คำว่า “kaṇṭakā”

³¹ แปลจากต้นฉบับภาษาบาลีที่ตรวจชำระโดย Oldenberg (2000: 37-38) โดยดูคำแปลภาษาอังกฤษของ Oldenberg (2000: 141-142) คำแปลภาษาไทยของ อภิขัย (2551: 22-24) และฉัตรสุมาลย์ (2553: 29) ประกอบ

(ต่อหน้าถัดไป)

เราอาจเขียนเป็นแผนภาพแสดงการแบ่งนิกายตามที่บ้านที่กไว้ในที่ปวงค์ได้ตั้ง
แผนภาพข้างต้น³² อย่างไรก็ตามแผนภาพนี้แสดงความสัมพันธ์การแบ่งนิกายก่อน-
หลังเฉพาะเป็นกิ่ง ๆ ไปเท่านั้น จะใช้มองความสัมพันธ์ก่อน-หลังข้ามกิ่งไม่ได้ เช่น
นิกายโคกุลิกะในกิ่งมหาสังฆิกะไม่ได้เกิดก่อนลัทธิพัตติกวัตในกิ่งเถรวาท

เชิงอรรถ 31 (ต่อ)

pubbaṃgamā bhinnavādā Mahāsaṃgītikārakā, tesaṃ ca anukāreṇa
bhinnavādā bahū ahū.¶39¶ tato aparakālamhi tasmim bhedo ajāyatha:
Gokulikā Ekabyohārā duvidhā bhijjitha bhikkhavo. ¶40¶ Gokulikānaṃ dve
bhedā aparakālamhi jāyatha: Bahussutakā ca Paññatti duvidhā bhijjitha
bhikkhavo.¶41¶ Cetiya ca punavādi Mahāsaṃgītibhedakā, pañca vādā ime
sabbe Mahāsaṃgītimūlakā.¶42¶ atthaṃ dhammañ ca bhindimṣu ekadesaṃ ca
saṃgahaṃ, gaṇṭhiṃ ca ekadesamhi chaḍḍetvā aññaṃ akaṃsu te.¶43¶ nāmaṃ
liṅgaṃ parikkhāraṃ ākappakaraṇāni ca, pakatibhāvaṃ vijahetvā tañ ca aññaṃ
akaṃsu te.¶44¶ visuddhatheravādamhi puna bhedo ajāyatha: Mahimsāsakā
Vajjiputtakā duvidhā bhijjitha bhikkhavo.¶45¶ Vajjiputtakavādamhi catudhā
bhedo ajāyatha: Dhammuttarikā Bhaddayānikā Chandagārikā ca Sammiti.
¶46¶ Mahimsāsakānaṃ dve bhedā aparakālamhi jāyatha: Sabbatthavādā
Dhammaguttā duvidhā bhijjitha bhikkhavo.¶47¶ Sabbatthavādā Kassapikā
Kassapikā Saṃkantikā, Suttavādā tato aññā anupubbena bhijjatha. ¶48¶ ime
ekādasā vādā pabhinnā theravādato, atthaṃ dhammañ ca bhindimṣu
ekadesaṃ ca saṃgahaṃ, gaṇṭhiṃ ca ekadesamhi chaḍḍetvāna akaṃsu te.¶49¶
nāmaṃ liṅgaṃ parikkhāraṃ ākappakaraṇāni ca, pakatibhāvaṃ vijahetvā tañ
ca aññaṃ akaṃsu te.¶50¶ sattarasa bhinnavādā eko vādo abhinnako,
sabbeva’atthārasa honti ’bhinnavādena te saha.¶51¶ nigrodho va mahārukkho
theravādānam uttamo, anūnam anadhikañ c’ eva kevalaṃ jinasāsaṃ,
kaṇṭakā viya rukkhamhi nibbattā vādasesakā.¶52¶ paṭhame vassasate n’atthi,
dutiye vassasatantare, bhinnā sattarasa vādā uppannā jinasāsane.¶53¶
Hemavatikā Rājagirikā Siddhatthā Pubbāparaselikā, aparo Rājagiriko
chaṭṭhā uppannā aparāparā.¶54¶

(ต่อหน้าถัดไป)

สำนวนการเขียนในคัมภีร์ที่ปวงค์ที่ยกมาข้างต้น ทำให้เห็นถึงท่าทีที่ชัดเจนของเถรวาทที่ต้องการเน้นย้ำถึงความบริสุทธิ์ถูกต้องในการสืบทอดคำสอนของตน ทั้งนี้ อาจเนื่องด้วยเหตุผลทางภูมิศาสตร์ที่ทำให้ลังกามีความจำเป็นเป็นพิเศษที่จะต้องยืนยันความบริสุทธิ์ถูกต้องของตนที่เป็นดินแดนห่างไกลจากอินเดียตอนบนซึ่งเป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนามาแต่เดิม

ตามที่ได้กล่าวไปแล้วว่า นอกจากคัมภีร์ที่ปวงค์แล้ว ยังมีหลักฐานเกี่ยวกับการแบ่งนิกายอีกหลายชิ้นที่ถูกเขียนขึ้นจากมุมมองของแต่ละนิกาย ในที่นี้จะขอยกคัมภีร์สมัยเถโพรจนจักรของนิกายสรวาสตีวาทขึ้นมาพิจารณาเปรียบเทียบกับคัมภีร์ที่ปวงค์

คัมภีร์สมัยเถโพรจนจักรได้กล่าวถึงเหตุการณ์การแบ่งนิกายไว้เป็น 21 นิกาย ในที่นี้จะขอยกเอาฉบับแปลภาษาจีนโดยพระกุมารสีพมาแสดง เนื่องจากเป็นฉบับแปลที่เก่าแก่ที่สุด

หลังพุทธปรินิพพาน 116 ปี ณ เมืองปาฏลีบุตร เมื่อพระเจ้าอโศกปกครองทั่วชมพูทวีป ในเวลานั้นสงฆ์หมู่ใหญ่แบ่งนิกายกระทำธรรมะให้แตกต่างกัน มีภิกษุพวกแรกเรียกว่าศากยะ พวกสองเรียกว่านิทานะ พวกสามเรียกพหูศรุต ผู้สั่งสอนสัตว์โลกด้วยวัตถุห้าประการ ได้แก่ อุปการะจากผู้อื่น ความไม่รู้ ความกังขา (การบรรลุ)จากการพิจารณา(ของผู้อื่น) การบรรลุมรรค(ขณะเปล่ง)คำพูด³³ ดังนั้นพระพุทธ

เชิงอรรถ 32 (ต่อ)

³² อ้างอิงจาก Sasaki (1998) ซึ่งนำเสนอแผนภาพรูปแบบใหม่ที่สะท้อนให้เห็นจุดยืนของคัมภีร์ที่ปวงค์ได้ชัดเจนกว่าแผนภูมิต้นไม้แบบเดิมที่เห็นทั่วไปในหนังสือประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา

³³ คำแปลโดย ดร.เมธี พิทักษ์ธีระธรรม โดยแบ่งข้อความออกเป็น 5 หัวข้อคือ 1.從他饒益 2.無知 3.疑 4.由觀察 5.言說得道 ในขณะ Deeg (2012: 139)

(ต่อหน้าถัดไป)

ศาสนาจึงเกิดเป็น 2 นิกาย นิกายแรกเรียกว่า **มหาasanghika** นิกายที่สอง เรียกว่า **สถวีระ** (หมายถึง **เถรวาท**) ในช่วงร้อยปีเศษนี้ ในนิกาย มหาasanghika เกิดเป็นนิกายอื่นขึ้นอีก นิกายแรก เรียกว่า **เอกยวหาริกะ** นิกายที่สอง เรียกว่า **โลโกตตรวาท** นิกายที่สาม เรียกว่า **เกากุลิกะ** และ ในช่วงร้อยปีเศษก็เกิดนิกายอื่นขึ้นอีกในนิกายมหาasanghika เรียกว่า **ปรัชญูปติวาท** และในช่วงสองร้อยปี มหาเทวะนักบวชนอกคริสต์ผู้อาศัยอยู่ ณ ใจตยไศย ได้ก่อตั้งนิกาย 3 นิกายขึ้นอีกในนิกายมหาasanghika หนึ่ง เรียกว่า **จิตติกะ** สองเรียกว่า **ปร(ไศล)** สามเรียกว่า **อุตตรไศล** ดังนั้น จึงมีการแบ่งออกเป็น 9 นิกายในมหาasanghika หนึ่งเรียกว่ามหาasanghika สองเรียกว่า เอกยวหาริกะ สามเรียกว่าโลโกตตรวาท สี่เรียกว่าเกากุลิกะ ห้าเรียกว่าพหุศรัติยะ หกเรียกว่าปรัชญูปติกะ เจ็ดเรียกว่าโยคะ³⁴ แปดเรียกว่าปร(ไศล)วาท เก้าเรียกว่าอุตตรไศลนิกาย เมื่อถึงช่วงสามร้อยปี มีการโต้พะในนิกายสถวีระ จนก่อให้เกิดนิกายอื่น ๆ ขึ้น หนึ่ง เรียกว่า **สรวาสติ** หรือเรียกอีกอย่างว่า “เหตุวาทปุรวสถวีรนิกาย” สอง เรียกว่า **ไหมวตนิกาย** ในช่วงสามร้อยปีนี้ มีนิกายอื่นเกิดขึ้นอีกใน สรวาสตินิกายเรียกว่า **วตสีปุตริยะ** ในช่วงสามร้อยปีนี้ วตสีปุตริยะได้ เกิดเป็นนิกายอื่นอีก หนึ่งเรียกว่า **ธรรโมตตริยะ** สองเรียกว่า **ภัทรยานิยะ** สามเรียกว่า **มิลิ** หรือเรียกอีกอย่างว่า **สัมมิติยะ** สี่เรียกว่า “นิกายแห่ง หกนคร” (**ขันณาคริกะ**) ในช่วงสามร้อยปีนี้มีนิกายอื่นเกิดขึ้นอีกใน

เชิงอรรถ 33 (ต่อ)

แปลข้อความตอนนี้ว่า “(these should be) known that from them is achieved benefit for the ignorant ones; (and they) doubted that one can achieve enlightenment through the inspection of what was preached.” ซึ่งน่าจะไม่ต้อง

³⁴ ควรจะเป็น “จิตติกะ” แต่คาดว่าน่าจะมีปัญหาในการถอดเสียงเมื่อครั้งพระกุมารชีพแปลจากต้นฉบับเดิมมาเป็นภาษาจีน

สรวาสติเรียกว่า **มหิตาสกะ** มีนิกายอื่นเกิดขึ้นอีกในมหิตาสกะ เรียกว่า **ธรรมคูปตกะ** ซึ่งสืบแต่พระโมคคัลลานะผู้เป็นอาจารย์³⁵ ในช่วงสามร้อยปีนี้ มีนิกายอื่นเกิดขึ้นอีกในสรวาสติเรียกว่าสุวรรษกะ?³⁶ หรือเรียกอีกอย่างว่า **กาศยปียะ** ในช่วงสี่ร้อยปี มีนิกายอื่นเกิดขึ้นอีกในสรวาสติเรียกว่า **สังกรานตะ** ตามชื่ออาจารย์อุตตระ หรือเรียกว่า สูทรานตวาท ดังนั้นจึงมีการแบ่งออกเป็น 12 นิกายในสถวีรนิกาย หนึ่งในเรียกว่า สถวีรนิกาย สองเรียกว่าไหมวตะ สามเรียกว่าสรวาสติ สี่เรียกว่า วาสตีปุตริยะ ห้าเรียกว่าธรรมโมตตริยะ หกเรียกว่า ภัทรยานิยะ เจ็ดเรียกว่าสัมมิติยะ แปดเรียกว่า “นิกายแห่งหกนคร” เก้าเรียกว่า มหิตาสกะ สิขเรียกว่าธรรมคูปตกะ สิขเอดเรียกว่า กาศยปียะ สิขสอง เรียกว่า สูทรานตวาท³⁷

³⁵ คำแปลโดย ดร.เมธี พิทักษ์ธีระธรรม โดยมองคำว่า 因執連 เป็นคำแปลทับศัพท์ที่เพี้ยนมาจากคำว่า 目捷連 ซึ่งเป็นชื่อของพระโมคคัลลานะ ในขณะที่ Deeg (2012: 141) แปลข้อความตอนนี้ว่า “because their leader (always) referred (to the Buddha).” ซึ่งน่าจะไม่ถูกต้อง.

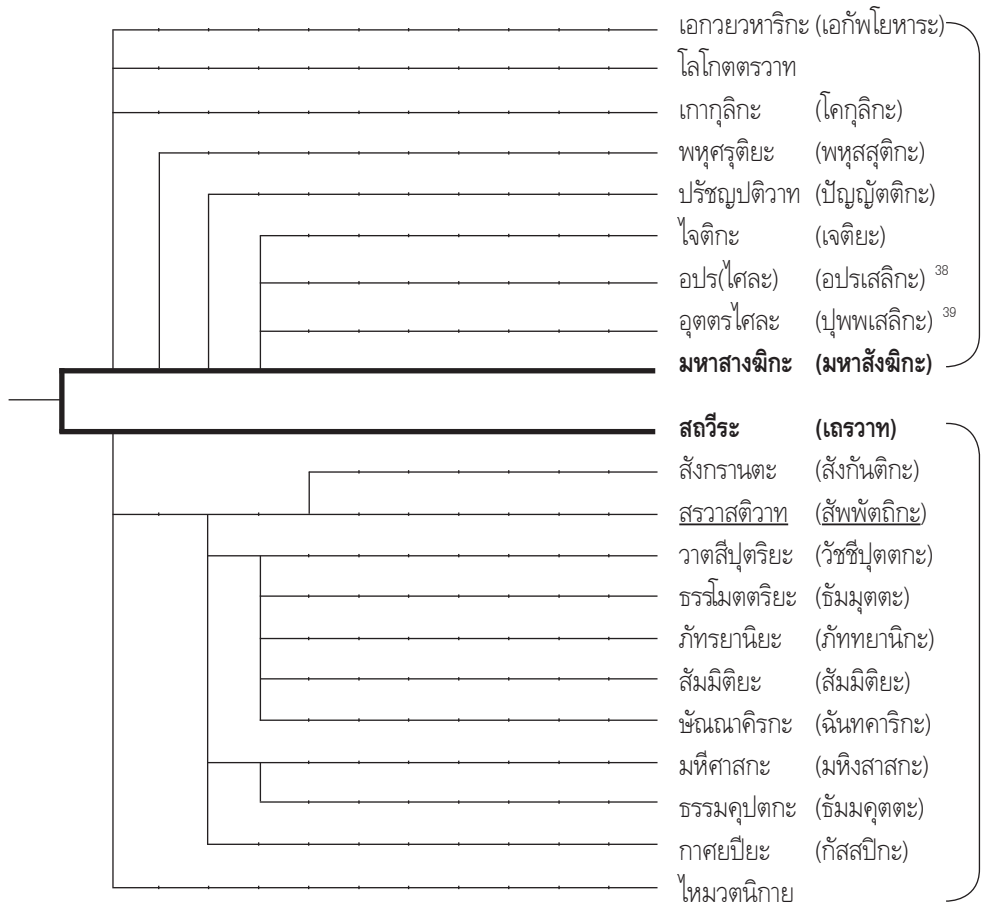
³⁶ Deeg (2012: 141) ไม่แน่ใจว่าจะแปลชื่อนิกาย 優梨沙 ว่าอย่างไร แต่ก็ให้ความเห็นได้ในเชิงอรรถว่าชื่อนี้จะเกี่ยวข้องกับชื่อนิกายว่า “สุวรรษกะ”.

³⁷ แปลจากต้นฉบับภาษาจีน (T49: 18a-b) ประกอบกับคำแปลภาษาอังกฤษของ Deeg (2012: 139-141)

佛滅度後百一十六年。城名巴連弗。時阿育王。王閻浮提匡於天下。爾時大僧別部異法。時有比丘。一名能。二名因緣。三名多聞。說有五處以教眾生。所謂從他饒益無知。疑由觀察言說得道。此是佛從始生二部。一謂摩訶僧祇。二謂他鞞羅(秦言上座部也)即此百餘年中。摩訶僧祇部。更生異部。一名一說。二名出世間說。三名窟居。又於一百餘年中。摩訶僧祇部中。復生異部。名施設論。又二百年中。摩訶提婆外道。出家住支提山。於摩訶僧祇部中復建立三部。一名支提加。二名佛婆羅。三名鬱多羅施羅。如是摩訶僧祇中分為九部。一名摩訶僧祇。二名一說。三名出世間說。

(ต่อหน้าถัดไป)

เมื่อเปรียบเทียบกับคัมภีร์ที่ปวงค์แล้ว จะเห็นได้ว่าคัมภีร์สมัยเกโทปรจนจักร กล่าวถึงเหตุการณ์การแบ่งนิกายในลักษณะที่เป็นกลาง ๆ มากกว่า และใส่ทัศนะของตนลงไปน้อยกว่า เราอาจเขียนแผนภาพแสดงการแบ่งนิกายจากบันทึกฉบับนี้ได้ ดังนี้

เชิงอรรถ 37 (ต่อ)

四名窟居。五名多聞。六名施設。七名遊迦。八名阿羅說。九名鬱多羅施羅部。至三百年中。上座部中因諍論事。立為異部。一名薩婆多。亦名因論先上座部。二名雪山部。即此三百年中。於薩婆多部中更生異部。名犢子。即此三百年中。犢子部復生異部。一名達摩鬱多梨。二名跋陀羅耶尼。三名彌離。亦言三彌底。四名六城部。即此三百年中。薩婆多中更生異部。名彌沙部。彌沙部中復生異部。

(ต่อหน้าถัดไป)

(แผนภาพนี้แสดงความสัมพันธ์การแบ่งนิกายก่อน-หลังเฉพาะเป็นกิ่ง ๆ ไปเท่านั้น จะใช้มองความสัมพันธ์ก่อน-หลังข้ามกิ่งไม่ได้ ส่วนชื่อนิกายในวงเล็บเป็นชื่อสะกดตามแบบภาษาบาลีที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ที่ปวงค์)

จากแผนภาพจะเห็นได้ว่าคัมภีร์สมัยเถโพรจนจักรซึ่งเป็นบันทึกของนิกายสรวาสติวาทมองว่านิกายของตนแยกออกมาจากนิกายเถรวาทโดยตรง (เถรวาท → สรวาสติวาท) ซึ่งไม่สอดคล้องกับข้อมูลจากคัมภีร์ที่ปวงค์ที่มองว่านิกายสรวาสติวาทเป็นนิกายที่แยกออกไปจากนิกายมหิงสาสะกะอีกที (เถรวาท → มหิงสาสะกะ → สัพพัตติกวาท/สรวาสติวาท)

นอกจากหลักฐานทั้งสองแล้ว ก็ยังมีหลักฐานอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับการแบ่งนิกายในพระพุทธศาสนาอีกเป็นจำนวนมาก⁴⁰ แต่ในที่นี้ต้องการเพียงยกตัวอย่างแสดงให้เห็นว่าหลักฐานแต่ละชิ้นมีรายละเอียดการแบ่งนิกายที่แตกต่างกัน ซึ่งจำเป็นต้องนำมาศึกษาเทียบเคียงกันเพื่อให้ได้ข้อมูลรอบด้าน อย่างไรก็ตามหลักฐานทั้งสองชิ้นที่ยกมานี้มีสิ่งหนึ่งที่สอดคล้องตรงกัน คือ แม้ในช่วงเวลาที่พระพุทธศาสนาแบ่งแยกออกไปเป็นชื่อนิกายต่าง ๆ ถึง 18-20 นิกายแล้วก็ตาม แต่ก็ยังไม่มีกรกล่าวถึงมหายานเลย ทั้งนี้เนื่องจากมหายานเพิ่งจะเกิดขึ้นชัดเจนในยุคหลังจากนี้ไปอีกหลายร้อยปีนั่นเอง

เชิงอรรถ 37 (ต่อ)

因師主因執連名曇無德。即此三百年中。薩婆多部中更生異部。名優梨沙。亦名迦葉惟。於四百年中。薩婆多部中更生異部。因大師鬱多羅。名僧迦蘭多。亦名修多羅論。如是上座部中。分為十二部。一名上座部。二名雪山。三名薩婆多。四名犢子。五名達摩鬱多梨。六名跋陀羅耶尼。七名彌離底。八名六城部。九名彌沙塞。十名曇無德。十一名迦葉惟。十二名修多羅論部。

³⁸ นิกาย “อปรเสลิกะ” ปรากฏชื่ออยู่ในคัมภีร์ที่ปวงค์ แต่ไม่ถูกนับอยู่ใน 18 นิกาย

³⁹ นิกาย “ปุพพเสลิกะ” ปรากฏชื่ออยู่ในคัมภีร์ที่ปวงค์ แต่ไม่ถูกนับอยู่ใน 18 นิกาย

⁴⁰ ยังมีคัมภีร์ของนิกายอื่น ๆ อีกเป็นจำนวนมากที่บันทึกเหตุการณ์การแบ่งนิกาย 18-20 นิกายไว้ ดู Bureau (2013: 3-23); Shizutani (1978: 3-6); Lamotte (1988: 529-546)

2. หินยาน-มหายาน

ตามทัศนะของนักวิชาการโดยทั่วไปแล้วถือว่าฝายมหายานถือกำเนิดขึ้นอย่างชัดเจนในช่วงราวคริสต์ศตวรรษที่ 1 แต่อย่างไรก็ตามความรู้เกี่ยวกับการกำเนิดขึ้นของฝายมหายานนั้นยังไม่มีข้อสรุปตรงกันอย่างชัดเจนในหมู่นักวิชาการ ยังไม่มีใครสามารถระบุลงไปได้อย่างชัดเจนว่ามหายานเกิดขึ้นที่ไหน เมื่อใด โดยใคร และเพราะเหตุใด

2.1 การกำเนิดขึ้นของฝายมหายาน ⁴¹

มีนักวิชาการศึกษาวิจัยและเสนอแนวคิดเกี่ยวกับการกำเนิดขึ้นของฝายมหายานมาตั้งแต่กว่า 200 ปีที่แล้ว แนวคิดที่ได้รับการยอมรับก็พัฒนาปรับเปลี่ยนไปตามหลักฐานข้อมูลและความรู้ที่นักวิชาการค้นคว้าได้มากขึ้นตามลำดับ เราอาจแบ่งพัฒนาการแนวคิดเกี่ยวกับการกำเนิดขึ้นของฝายมหายานได้เป็น 3 ระลอกใหญ่ดังนี้

- ก. แนวคิดว่ากำเนิดจากนิยายมหาสังฆิกะ
- ข. แนวคิดว่ากำเนิดจากกลุ่มผู้ครองเรือน (แนวคิดของฮิราภาวะ)
- ค. แนวคิดว่าเกิดขึ้นจากปรากฏการณ์ทางสังคม (อุดมการณ์โพธิสัตว์)

ก. แนวคิดว่ากำเนิดจากนิยายมหาสังฆิกะ

นักวิชาการในยุคแรกศึกษาค้นคว้าเรื่องกำเนิดมหายานโดยนำหลักธรรมคำสอนในคัมภีร์มหายานมาเทียบเคียงกับหลักธรรมคำสอนของนิกายต่าง ๆ ใน 18-20 นิกายที่หลงเหลืออยู่ในพระไตรปิฎกบาลีบ้าง พระไตรปิฎกจีนบ้าง เป็นชิ้นส่วนคัมภีร์ภาษาสันสกฤตบ้าง เป็นต้น ซึ่งแน่นอนว่าวิธีการศึกษาค้นคว้าตามแนวนี้ย่อมนำไปสู่ข้อสรุปที่ว่ามหายานต้องถือกำเนิดขึ้นจากนิกายใดนิกายหนึ่งใน 18-20 นิกายที่เกิด

⁴¹ หัวข้อนี้เป็นการสรุปความและเรียบเรียงจาก Sasaki (1997a) และ Sasaki (2009)

ก่อนหน้านี้ เมื่อพบว่าหลักธรรมที่ปรากฏอยู่ใน “คัมภีร์เอโกตตริกาคม”⁴² ที่เชื่อว่าเป็นของนิกายมหาสังฆิกะ มีเนื้อความบางส่วนตรงกับคำสอนในฝ่ายมหายาน การค้นพบนี้จึงกลายเป็นเหตุผลสำคัญที่นำไปสู่ข้อสรุปที่ว่ามหายานถือกำเนิดขึ้นจากนิกายมหาสังฆิกะ แนวคิดนี้ได้รับการยอมรับในหมู่นักวิชาการอย่างกว้างขวาง รวมทั้งนักวิชาการในประเทศไทยด้วย

ข. แนวคิดที่เกิดจากกลุ่มผู้ครองเรือน (แนวคิดของฮิราคาวะ)

ต่อมาเมื่อนักวิชาการชั้นแนวหน้าคนหนึ่งในประเทศญี่ปุ่นที่ทรงอิทธิพลทางความคิดในวงการศึกษายุทธศาสตร์เป็นอย่างมากในช่วง 40-50 ปีที่ผ่านมา ชื่อว่า ฮิราคาวะ Hirakawa (1968) ได้เปิดมุมมองในการศึกษาค้นคว้าเรื่องกำเนิดมหายาน

⁴² พระไตรปิฎกของนิกายต่าง ๆ 18-20 นิกายสูญหายไปเป็นส่วนมาก มีเพียงพระไตรปิฎกบาลีเท่านั้นที่ได้รับการสืบทอดมาครบชุดทั้ง 3 ปิฎก แต่ก็ยังมีพระไตรปิฎกของนิกายอื่น ๆ ที่เป็นฝ่ายหินยานหลงเหลืออยู่บ้างเป็นส่วน ๆ ปรากฏอยู่ในชุดพระไตรปิฎกจีน เมื่อนำคัมภีร์เหล่านั้นรวมกันเข้าก็พบว่าพระไตรปิฎกที่มีโครงสร้างสอดคล้องตรงกับพระไตรปิฎกบาลีดังแสดงได้ ดังนี้

พระไตรปิฎกบาลี	พระไตรปิฎกฝ่ายหินยาน (ในชุดพระไตรปิฎกจีน)
พระวินัยปิฎก	พระวินัย 5 ฉบับของ 5 นิกาย (ดูเชิงอรรถ 10-14)
ทีฆนิกาย	ทีรฆาคม - 長阿含
มัชฌิมนิกาย	มัชฌมาคม - 中阿含
สังยุตตนิกาย	สังยุตตาคม - 雜阿含 และ 別記雜阿含
อังคุตตรนิกาย	เอโกตตริกาคม - 增一阿含

รายชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎกบาลีและชุดพระไตรปิฎกจีนที่สอดคล้องตรงกันนี้ได้ถูกรวบรวมอยู่ที่ www.suttacentral.net เว็บไซต์นี้ยังมีข้อมูลคัมภีร์ภาษาโบราณอื่น ๆ ที่สอดคล้องกับพระไตรปิฎกบาลีอีกด้วย เช่น ภาษาทิเบต ภาษาสันสกฤต ภาษาคานธี เป็นต้น

ขึ้นใหม่โดยไม่ได้เน้นศึกษาเปรียบเทียบหลักธรรมในคัมภีร์มหายานกับคัมภีร์ของ
นิกายต่าง ๆ 18-20 นิกายเท่านั้น แต่ฮิรากาวะยังพยายามศึกษาสภาพสังคมของกลุ่ม
พุทธบริษัทมหายานในยุคแรกขณะเพิ่งเริ่มก่อตัวเป็นรูปเป็นร่างด้วย

หลังจากที่ได้ศึกษาค้นคว้าแนวคิดเดิมที่มองว่าฝ่ายมหายานถือกำเนิดจากนิกาย
มหาสังฆิกะโดยละเอียดแล้ว Hirakawa (2007: 260-262) ก็แสดงหลักฐานปฏิเสธ
แนวคิดดังกล่าว โดยแย้งว่า แม้คำสอนของฝ่ายมหายานจะมีส่วนคล้ายคลึงกับนิกาย
มหาสังฆิกะก็จริง แต่ในคำสอนของฝ่ายมหายานก็มีคำสอนจากนิกายสรวาสตีวาท
นิกายมหิงสาสะกะ นิกายธรรมคุปต์ นิกายสัมมิตียะ หรือแม้กระทั่งนิกายเถรวาทรวม
อยู่ด้วย ซึ่งล้วนเป็นนิกายในสายเถรวาททั้งสิ้น ดังนั้นเราจึงไม่อาจด่วนสรุปอย่างเด็ด
ขาดได้ว่าฝ่ายมหายานถือกำเนิดจากนิกายมหาสังฆิกะ ยิ่งไปกว่านั้นฮิรากาวะยัง
ปฏิเสธความเป็นไปได้ของแนวคิดเดิมที่มองว่าฝ่ายมหายานต้องถือกำเนิดจากนิกาย
ใดนิกายหนึ่งใน 18-20 นิกายด้วย ข้อโต้แย้งของฮิรากาวะทำให้แนวคิดเดิมเกี่ยวกับการ
กำเนิดขึ้นของฝ่ายมหายานเริ่มสั่นคลอน

ฮิรากาวะเสนอแนวคิดใหม่ขึ้นว่าฝ่ายมหายานน่าจะถือกำเนิดมาจากกลุ่มผู้ครอง
เรือนที่มีความเกี่ยวเนื่องกับพิธีกรรมบูชาเจดีย์ โดยไม่ได้เกิดจากพระภิกษุของนิกาย
ใด ๆ เลย กล่าวคือ พระพุทธศาสนาแบบเดิมที่มีอยู่ถึง 18-20 นิกายมุ่งเน้นสอนให้
ผู้ตั้งใจปฏิบัติออกบวชไปเป็นพระภิกษุอยู่ในวัด แต่ต่อมามีกลุ่มผู้ครองเรือนที่มี
แนวคิดว่าตนเองก็สามารถปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้าได้โดยไม่จำเป็นต้อง
ออกบวช และยังสามรถมีผลการปฏิบัติที่ยิ่งไปกว่าการบรรลุอรหัตต์ซึ่งเป็นเป้าหมาย
สูงสุดของพระพุทธศาสนาแบบเดิมได้ด้วยการเข้าถึงความเป็นพระพุทธรเจ้า กลุ่มผู้
ครองเรือนนี้ไม่ได้อาศัยอยู่ในวัด ดังนั้นจึงใช้บริเวณโดยรอบเจดีย์ซึ่งในยุคนั้นถือเป็น
อาณาบริเวณนอกเขตวัดเป็นศูนย์กลางในการประกอบพิธีกรรม ต่อมาได้พัฒนา
แนวคิดของตนจนเป็นรูปเป็นร่างและแต่งเป็นคัมภีร์มหายานขึ้นมา ภายหลังจึงค่อย
เรียกกลุ่มของตนว่ามหายาน

การศึกษาค้นคว้าและการอ้างหลักฐานที่น่าเชื่อถือของฮิรากาเว ทำให้แนวคิดนี้เป็นที่ยอมรับในหมู่นักวิชาการอย่างกว้างขวาง นักวิชาการบางคนเรียกแนวคิดใหม่นี้ว่าแนวคิดของฮิรากาเว และถือว่าฮิรากาเวได้คลี่คลายประเด็นปัญหาเรื่องการกำเนิดขึ้นของฝ่ายมหายานให้กับวงการวิชาการแล้ว

ค. แนวคิดว่าเกิดขึ้นจากปรากฏการณ์ทางสังคม (อุดมการณ์โพธิสัตว์)

อย่างไรก็ตาม ในช่วงเวลา 10 ปีที่ผ่านมาเริ่มมีเสียงวิพากษ์วิจารณ์แนวคิดของฮิรากาเวเพิ่มมากขึ้นจากมุมมองต่าง ๆ กันของนักวิชาการหลายคน แม้ในขณะนี้จะยังไม่มีนักวิชาการคนใดสามารถให้คำตอบที่แน่ชัดได้ว่าฝ่ายมหายานเกิดขึ้นมาจากไหน แต่โดยภาพรวม ๆ แล้วนักวิชาการในปัจจุบันมีความเห็นไปในทิศทางที่ว่าฝ่ายมหายานน่าจะเกิดขึ้นจากปรากฏการณ์ทางสังคมที่มีจุดเริ่มต้นมาจากกลุ่มพระภิกษุ ไม่ได้มาจากกลุ่มผู้ครองเรือนตามแนวคิดของฮิรากาเว แต่อย่างไรก็ตาม นี่ไม่ได้หมายความว่าฝ่ายมหายานมีต้นกำเนิดมาจากพระภิกษุของนิกายใดนิกายหนึ่งโดยเฉพาะเหมือนกับแนวคิดเดิมในยุคแรก แต่นักวิชาการในปัจจุบันส่วนใหญ่เชื่อว่าฝ่ายมหายานถือกำเนิดขึ้นจากพระภิกษุที่มีอุดมการณ์โพธิสัตว์ คือ ไม่ได้มุ่งปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นเป็นพระอรหันต์เท่านั้น แต่มุ่งเน้นโปรดสัตว์โลกและปรารถนาพุทธภูมิ ประเด็นสำคัญของแนวคิดล่าสุดนี้ คือ พระภิกษุผู้มีมโนปณิธานดังกล่าวอาจอยู่ในนิกายใดนิกายหนึ่งหรือหลาย ๆ นิกายใน 18-20 นิกายก็ได้ ไม่ได้จำกัดว่าต้องอยู่ในนิกายใดนิกายหนึ่งเท่านั้น

ผู้เขียนขออธิบายแนวคิดที่มองว่าฝ่ายมหายานถือกำเนิดขึ้นจากปรากฏการณ์ทางสังคม โดยสมมุติเทียบเคียงกับการถือวัตรมังสวิริติ ถ้าสมมุติว่าในยุค 18-20 นิกายมีการตั้งปณิธานถือวัตรมังสวิริติ ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติกลาง ๆ ที่ไม่ว่าพระภิกษุในนิกายใดก็ถือปฏิบัติได้ ต่อมาเมื่อพระภิกษุเหล่านี้ได้รวมตัวกันและพัฒนาแนวคิดคำสอนเป็นรูปเป็นร่างขึ้น จนกระทั่งแยกตัวออกไปเป็นนิกายมังสวิริติในที่สุด

แน่นอนว่านี่เป็นเพียงตัวอย่างสมมุติ แต่ตัวอย่างสมมุตินี้ น่าจะพอเป็นแนวทางให้เห็นภาพชัดเจนขึ้นว่านักวิชาการส่วนใหญ่ในปัจจุบันไม่ได้คิดว่าฝ่ายมหายานถือกำเนิดจากนิกายมหาสังฆิกะหรือนิกายไดนิกายหนึ่งอีกต่อไปแล้ว แต่ฝ่ายมหายานน่าจะเกิดจากกลุ่มพระภิกษุในนิกายต่าง ๆ ที่ถืออุดมการณ์โพธิสัตว์รวมตัวกันขึ้น เนื้อหารายละเอียดในเรื่องนี้ก็ยังคงมีประเด็นปัญหาที่นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนาให้ความสนใจและกำลังดำเนินการศึกษาวิจัยอยู่อย่างต่อเนื่อง

2.2 “หินยาน” คือใคร?

โดยทั่วไป คำว่า “หินยาน” มักจะใช้คู่กับคำว่า “มหายาน” โดย “มหายาน” แปลว่า ยานใหญ่ และ “หินยาน” แปลว่า ยานเล็ก⁴³ โดยมีนัยว่าฝ่ายมหายานเป็นยานที่ใหญ่กว่า สามารถนำพาสรรพสัตว์ให้หลุดพ้นได้มากกว่าฝ่ายหินยานที่เป็นยานที่เล็กกว่า เนื่องจากฝ่ายมหายานมีเป้าหมายเพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์และปรารถนาพุทธภูมิ ในขณะที่ฝ่ายหินยานมีเป้าหมายเพื่อการหลุดพ้นบรรลอรหัตตผลเฉพาะตน

อย่างไรก็ตาม คำว่า “มหายาน” และ “หินยาน” นั้นไม่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎกบาลี หรือคัมภีร์ของนิกายอื่นในฝ่ายหินยานที่หลงเหลืออยู่ในชุดพระไตรปิฎกจีน แต่เพิ่งมาเริ่มปรากฏอยู่ในชั้นพระสูตรมหายาน⁴⁴

⁴³ “หินยาน” เป็นคำสะกดเพื่อหลีกเลี่ยงคำไม่สุภาพในภาษาไทย คำสะกดที่ถูกต้องตามหลักภาษาบาลีสันสกฤต คือ “หินยาน” (Hīnayāna) ซึ่งแปลว่า ยานที่ถูกละทิ้ง ยานด้อย ยานเลว แต่ในที่นี้เลือกใช้คำแปลว่า “ยานเล็ก” เพื่อให้สอดคล้องกับคำว่า “มหายาน” ที่แปลว่า “ยานใหญ่” ตามคำแปลในคัมภีร์จีนที่แปลคำว่า “มหายาน” เป็น “大乘” และ “หินยาน” เป็น “小乘”

⁴⁴ Kimura (1978: 117)

เมื่อฝ่ายมหายานเริ่มรวมตัวกันเป็นรูปเป็นร่างแล้ว จึงค่อยมีการบัญญัติศัพท์ เพื่อใช้เรียกกลุ่มของตนกับกลุ่มพระพุทธรศาสนาแบบเดิมขึ้น โดยใช้คำศัพท์ต่าง ๆ เช่น เอกยาน-ทวิยาน โปริสัตวยาน-สาวกยาน พุทธยาน-สาวกยาน จนกระทั่งมาสรุปลงตัวที่คำว่า มหายาน-หินยาน⁴⁵

ในพระสูตรมหายานยุคแรก ๆ เช่น สัทธรรมปุณฑริกสูตร บางส่วนของปรัชญา ปารมิตาสูตฺร บางส่วนของอวตังสกสูตรนั้น มีการใช้คำว่า “เอกยาน” “โปริสัตวยาน” และ “พุทธยาน” บ่อยครั้งกว่าคำว่า “มหายาน” ที่เพิ่งเริ่มนำมาใช้ อีกทั้งในตอนเริ่มแรก คำว่า “มหายาน” ยังไม่ได้ถูกใช้ในความหมายเชิงเปรียบเทียบดูแคลนพระพุทธรศาสนาในยุคแบ่งนิกาย คำว่า “มหายาน” เพิ่งถูกนำมาใช้คู่กับคำว่าหินยานตั้งแต่สมัยของนาคารชุนเป็นต้นมา⁴⁶

เมื่อแรกเริ่มนั้น คำว่า “หินยาน” ถูกใช้เพื่อกล่าวถึงนิกายสรวาสติวาทเท่านั้น แต่ต่อมาจึงหมายรวมเอานิกายอื่นทั้ง 18-20 นิกาย ซึ่งรวมถึงนิกายมหาสังฆิกะด้วย ดังนั้นเมื่อพูดถึงคำว่า “หินยาน” จึงไม่ได้หมายถึงนิกายเถรวาทเท่านั้น แต่หมายเอากลุ่มนิกายทั้ง 18-20 นิกายรวมอยู่ด้วยกันดังจะเห็นได้จากหนังสือประวัติศาสตร์พระพุทธรศาสนาที่ว่าด้วยพระพุทธรศาสนาฝ่ายหินยานหลายเล่ม⁴⁷

ผู้เขียนขอสรุปหัวข้อนี้ที่ว่า “หินยานคือใคร” ด้วยคำพูดของ Shizutani (1978, 3) นักวิชาการด้านพระพุทธรศาสนาชาวญี่ปุ่นผู้แต่งหนังสือเรื่อง “งานวิจัยประวัติศาสตร์พระพุทธรศาสนาหินยาน (Shōjō-bukkyōshi-no-kenkyū 小乘仏教史の研究)” ดังนี้

---

⁴⁵ Kimura (1978: 117-119)

⁴⁶ Kimura (1978: 141-148)

⁴⁷ Tsukamoto (1980); Hirakawa (2008: 326-30); Bareau (2013); วัชร (2552: 3) เป็นต้น

“คำว่าพระพุทธรศาสนาในยุคแบ่งนิกายนั้น หากกล่าวตามหลักเกณฑ์แล้ว ก็คือ คำที่ใช้เรียกพระพุทธรศาสนาที่เป็นนิกายต่าง ๆ ที่ต่างก็มีพระไตรปิฎกเป็นของตัวเอง มีหลักธรรมและคณะสงฆ์ของตัวเอง สำหรับจำนวนนิกายนั้น ฝ่ายอินเดียนั้นมี 18 นิกาย ฝ่ายจีนนั้นก็มี 20 นิกาย และตามหลักเกณฑ์แล้วไม่ว่านิกายใดก็ตามล้วนมีพระภิกษุผู้ออกบวชเป็นแกนกลางของหมู่คณะ เป้าหมายของพระภิกษุทั้งหลาย คือ การได้บรรลุอรหัตตผล การสดับฟังคำสอนของพระองค์ และปฏิบัติตามคำสอนนั้น จนกระทั่งหลุดพ้นจากวัฏสงสารบรรลุเป็นพระอรหันต์ เป็นเส้นทางของลูกศิษย์สาวกอย่างพวกตน และไม่แม้แต่จะคิดปรารถนาเป็นพระพุทธรเจ้า เพราะพระพุทธรเจ้าทรงยิ่งใหญ่อย่างหาได้ยากยิ่ง ด้วยเหตุนี้เองจึงถูกผู้คนในพระพุทธรศาสนามหายานที่เกิดขึ้นใหม่เรียกว่าหินยาน”

แม้ฝ่ายหินยานจะมีการแบ่งนิกายออกไปเป็นจำนวนมาก แต่คัมภีร์ทั้งในส่วนพระวินัยปิฎกและพระสุตตันตปิฎกของนิกายต่าง ๆ ที่เหลืออยู่ในปัจจุบัน กลับมีเนื้อหาที่คล้ายคลึงกันมาก ซึ่งเป็นเครื่องแสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่ามาจากต้นแหล่งเดียวกัน การศึกษาเนื้อหาของคัมภีร์นิกายต่าง ๆ เปรียบเทียบกันจึงมีประโยชน์ต่อการศึกษาวินัยหลักธรรม พระวินัย ตลอดจนประวัติศาสตร์การกำเนิดคัมภีร์ และคำสอนต่าง ๆ อย่างยิ่ง ส่วนคัมภีร์ของฝ่ายมหายานนั้นมีเนื้อหาแตกต่างจากของฝ่ายหินยานอย่างชัดเจนเพราะเป็นคัมภีร์ที่รจนาขึ้นในยุคหลัง

ต่อมานิกายต่าง ๆ ในฝ่ายหินยานค่อย ๆ เลือนหายไปจนเหลือนิกายเถรวาทเพียงนิกายเดียว จึงทำให้ความจำเป็นในการใช้คำว่า “หินยาน” ลดน้อยลงไป อีกทั้งยังเป็นคำดูถูกดูแคลน จึงมีแนวคิดที่จะยกเลิกคำว่า “หินยาน” และนำคำว่า “เถรวาท” มาใช้แทนดังจะได้กล่าวโดยละเอียดในหัวข้อต่อไป

3. เถรวาท-มหายาน

คำว่า “หินยาน-มหายาน” เป็นคู่คำศัพท์ที่นิยมใช้ในการแบ่งนิกายพระพุทธรศาสนาเรื่อยมาจนกระทั่งฝ่ายหินยานเหลือนิกายเถรวาทเพียงนิกายเดียว และนิกายเถรวาทไม่สะดวกใจที่จะถูกเรียกว่า หินยาน จึงได้ตกลงร่วมกันที่จะใช้คำว่า “เถรวาท” แทนคำว่า “หินยาน”

3.1 จุดเริ่มต้นการใช้ “เถรวาท” แทน “หินยาน”

ธรรมเนียมนิยมในการเรียกพระพุทธรศาสนาของศรีลังกาและประเทศในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในโลกปัจจุบันว่า “เถรวาท” นั้น มีจุดเริ่มต้นอย่างเป็นทางการเมื่อองค์การพุทธรศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลกจัดประชุมนานาชาติครั้งสำคัญ ณ เมืองแคนดี้ ประเทศศรีลังกา เมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม พ.ศ. 2493⁴⁸ โดยมีตัวแทน 129 คนจากประเทศต่าง ๆ กว่า 29 ประเทศเข้าร่วม

Walpola Rahula พระนักวิชาการชาวศรีลังกากล่าวในที่ประชุมว่า

We must not confuse Hīnayāna with Theravāda because the terms are not synonymous. Theravāda Buddhism went to Sri Lanka during the 3rd Century BC when there was no Mahāyāna at all. Hīnayāna sects developed in India and had an existence independent from the form of Buddhism existing in Sri Lanka. Today there is no Hīnayāna sect in existence anywhere in the world.⁴⁹

⁴⁸ ประเทศศรีลังกาได้รับเอกราชจากประเทศอังกฤษเมื่อวันที่ 4 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2491 ดังนั้นในอีกนัยหนึ่งการจัดประชุมในครั้งนี้จึงเป็นเสมือนการแสดงความเป็นตัวตนของประเทศศรีลังกาหลังได้รับเอกราชด้วย

⁴⁹ อ้างอิงจาก Pereira (2012: 450-451) เมื่อพิจารณาคำกล่าวนี้เราจะเห็นว่า “เถรวาท” ในทัศนะของ Walpola Rahula นั้นแตกต่างจากทัศนะทางวิชาการโดยทั่วไป กล่าวคือ Walpola Rahula มองว่าเถรวาทในลังกาไม่ได้ถูกนับรวมอยู่ในพระพุทธรศาสนาฝ่ายหินยานในอินเดีย แต่เป็นพระพุทธรศาสนาที่มาถึงลังกาตั้งแต่ศตวรรษที่ 3 ก่อนคริสตกาล และสืบทอดต่อกันมาแยกต่างหากจากพระพุทธรศาสนาในอินเดีย

จากนั้นจึงมีการเสนอให้ใช้คำว่า “เถรวาท” แทนคำว่า “หินยาน” เมื่อใช้กล่าวถึงพระพุทธศาสนาที่ยังอยู่ในศรีลังกา ไทย พม่า กัมพูชา ลาว ฯลฯ ในปัจจุบัน และที่ประชุมก็เห็นชอบด้วยอย่างเป็นเอกฉันท์ ผลจากการประชุมครั้งนี้ทำให้ค่อย ๆ มีการใช้คำว่า “เถรวาท” เพิ่มมากขึ้น ในขณะที่มีการใช้คำว่า “หินยาน” ลดน้อยลงไปด้วย จะเห็นได้อย่างชัดเจนจากการเลือกใช้คำในบทความวิชาการต่าง ๆ ที่อยู่ใน JSTOR ซึ่งเป็นเว็บไซต์ห้องสมุดดิจิทัลขนาดใหญ่ที่เน้นรวบรวมบทความทางวิชาการด้านสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยารวมถึงศาสนศาสตร์มาตั้งแต่ปี ค.ศ. 1995 ต่อไปจะแสดงตารางจำนวนบทความใน JSTOR ที่ใช้คำว่า “หินยาน” และ “เถรวาท”⁵⁰

ปี ค.ศ.	บทความที่ใช้คำว่า “หินยาน” (จำนวนเรื่อง)	บทความที่ใช้คำว่า “เถรวาท” (จำนวนเรื่อง)
1960	215	≈ 100
1980	≈ 100	441
2000	83	654

จากตารางจะเห็นได้ว่าผลจากการประชุมทำให้เกิดปรากฏการณ์ 2 ประการ คือ

1. มีการใช้คำว่า “เถรวาท” เพิ่มขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากความชัดเจนจากมติที่ประชุมที่กำหนดให้ใช้คำว่า “เถรวาท” แทนคำว่า “หินยาน”

2. มีการใช้คำว่า “หินยาน” น้อยลง เนื่องจากเมื่ออ้างถึงพระพุทธศาสนาในศรีลังกาหรือเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในปัจจุบัน นักวิชาการจะหันมาใช้คำว่า “เถรวาท” แทน และเมื่อต้องการอ้างถึงพระพุทธศาสนาในกลุ่ม “หินยาน” ที่เป็นบริบทในอินเดียโบราณ ก็จะเลี่ยงไปใช้คำอื่นแทน เช่น คำว่า *Sectarian Buddhism* เป็นต้น ในปัจจุบันเริ่มมีการนำคำว่า *Mainstream Buddhism* บ้าง *Non-Mahayana Buddhism* บ้างมาใช้ในความหมายเดียวกัน

⁵⁰ ตารางนี้สร้างขึ้นจากข้อมูลและภาพกราฟของ *Perreira (2012: 453-455)*

3.2 ความสับสนและผลกระทบ

ในที่ประชุมระบุไว้ชัดเจนว่าให้ใช้คำว่า “เถรวาท” แทนคำว่า “หินยาน” เมื่อใช้กล่าวถึงพระพุทธศาสนาที่ยังอยู่ในศรีลังกา ไทย พม่า กัมพูชา ลาว ฯลฯ ในปัจจุบัน แต่ก็เกิดความเข้าใจผิดตามมาว่า “หินยาน” และ “เถรวาท” เป็นคำที่มีความหมายเหมือนกันและสามารถใช้แทนกันได้ทุกกรณี ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญทำให้ความรู้ความเข้าใจประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาผิดเพี้ยนไป

เมื่อเกิดความเข้าใจคลาดเคลื่อนไปว่าเถรวาทกับหินยานเหมือนกันแล้ว ผู้เริ่มศึกษาใหม่จึงมักมองคัมภีร์พระพุทธศาสนาที่ไม่ใช่ภาษาบาลีว่าเป็นคำสอนนอกพระพุทธศาสนาเถรวาทและด่วนสรุปว่าเป็นคำสอนมหายานไปเสียทั้งหมดโดยเฉพาะอย่างยิ่งชุดพระไตรปิฎกจีน ทั้งที่แท้จริงแล้วชุดพระไตรปิฎกจีนก็มีคำสอนที่ไม่ใช่ฝ่ายมหายาน แต่เป็นของฝ่ายหินยานนิกายอื่น ๆ ใน 18-20 นิกายรวมอยู่ด้วย ยกตัวอย่าง เช่น พระสูตรตันตปิฎกของฝ่ายหินยานถูกรวบรวมอยู่ในชุดพระไตรปิฎกจีนฉบับไทโชโตโชเคียว เล่ม 1-2 และพระวินัยปิฎกอยู่ในเล่ม 22-24 เป็นต้น ความเข้าใจผิดข้างต้นจึงทำให้ผู้เริ่มศึกษาใหม่มองข้ามหลักฐานสำคัญของพระพุทธศาสนาฝ่ายหินยานที่เป็นของนิกายอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักฐานจากนิกายที่แยกมาจากสายเถรวาทตั้งที่กล่าวถึงในคัมภีร์ที่ปวงค์และคัมภีร์สมัยเถาโพนจรัจกร

ข้อเท็จจริงข้อหนึ่งที่ทุกคนเห็นพ้องตรงกันและไม่น่าจะมีใครคิดที่จะปฏิเสธ คือในปัจจุบันนิกายเถรวาทเป็นนิกายที่สมบูรณ์และใกล้เคียงกับพระพุทธศาสนาดั้งเดิมในสมัยพุทธกาลมากที่สุด แต่อย่างไรก็ตาม สำหรับวงวิชาการพระพุทธศาสนาแล้วข้อเท็จจริงข้อนี้ไม่ได้หมายความว่า “พระพุทธศาสนาเถรวาท = พระพุทธศาสนาดั้งเดิม” แต่อย่างไรก็ดี ดังนั้นในทางวิชาการแล้ว การศึกษาค้นคว้าโดยใช้หลักฐานเฉพาะแต่ฝ่ายบาลี จึงเรียกว่า การศึกษาพระพุทธศาสนาเถรวาท เท่านั้น หากต้องการศึกษาย้อนกลับไปถึงพระพุทธศาสนาดั้งเดิม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทเชิงประวัติศาสตร์ ผู้ศึกษาจำเป็นต้องศึกษาค้นคว้าหลักฐานให้รอบด้าน กล่าวคือ ต้อง

ศึกษาเปรียบเทียบคัมภีร์บาลีที่เป็นของนิกายเถรวาทและคัมภีร์ฝ่ายหินยานของนิกายอื่น ๆ ที่หลงเหลืออยู่ทั้งในภาษาจีน ภาษาทิเบต ภาษาสันสกฤต ภาษาคานธารี หรือภาษาโบราณอื่น ๆ เพื่อให้ได้ข้อมูลและเห็นภาพจากมุมมองต่าง ๆ ของแต่ละนิกายในฝ่ายหินยาน และเพื่อให้เห็นภาพที่ชัดเจนยิ่งขึ้น มีมิติมากขึ้น และใกล้เคียงกับพระพุทธรูปศาสนาดั้งเดิมสมัยพุทธกาลให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

3.3 สาเหตุแห่งความเข้าใจผิด

สาเหตุโดยตรงของความเข้าใจผิดว่าหินยานกับเถรวาทเหมือนกันนั้นเกิดมาจากความรู้ความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนไปจากมติที่ประชุมองค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก พ.ศ. 2493 มติที่ประชุมต้องการให้ใช้คำว่า “เถรวาท” แทนคำว่า “หินยาน” เมื่อใช้กล่าวถึงพระพุทธรูปศาสนาในปัจจุบันเท่านั้น

อย่างไรก็ตามยังมีสาเหตุแวดล้อมอีก 2 ประการที่ช่วยเสริมความเข้าใจผิดดังกล่าว

สาเหตุแวดล้อมประการแรก คือ การซ้อนภาพทับกันระหว่างคู่คำศัพท์ “เถรวาท-มหาสังฆิกะ” ที่ใช้เมื่อครั้งแบ่งนิกายครั้งแรก กับ “เถรวาท-มหายาน” ที่ใช้ในปัจจุบัน เนื่องจากมีผู้เริ่มศึกษาเป็นจำนวนมากที่ยังยึดติดอยู่กับทัศนะของนักวิชาการในอดีตที่มีความเห็นว่าฝ่ายมหายานมีต้นกำเนิดมาจากนิกายมหาสังฆิกะ ประกอบกับความคล้ายคลึงกันของตัวคำศัพท์ “มหาสังฆิกะ” และ “มหายาน” ที่ขึ้นต้นด้วยคำว่า “มหา-” ทั้งคู่ ทำให้เกิดการซ้อนภาพทับกันข้ามยุคสมัยและข้ามบริบทของคู่คำศัพท์ที่ใช้แบ่งกลุ่มนิกายพระพุทธรูปศาสนาในอดีตกับในปัจจุบัน

อีกทั้งเมื่อพิจารณาโดยละเอียดแล้วเนื้อหาสาระของคำว่า “เถรวาท (ในอินเดียโบราณ)” เมื่อครั้งแบ่งนิกายครั้งแรกกับคำว่า “เถรวาท” ที่เป็นพระพุทธรูปศาสนาในโลกปัจจุบันก็ได้เหมือนกันทุกประการโดยสิ้นเชิง แท้จริงแล้วคำว่า “เถรวาท” ที่มีนัยหมายถึงกลุ่มนิกายนั้นปรากฏอยู่ในคัมภีร์บาลีเก่าแก่อ่อนโยนมาก และคำว่า “เถรวาท”

เพิ่งถูกนำมาตีความใหม่ให้หมายถึงกลุ่มพระพุทธศาสนาในศรีลังกาและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในปัจจุบันเมื่อไม่ถึงหนึ่งร้อยปีที่ผ่านมานี้เอง⁵¹

เราอาจพอยกตัวอย่างเทียบเคียงได้กับคำว่า “สุโขทัย” แน่นนอนว่าคำว่าสุโขทัยที่เป็นอาณาจักรสุโขทัยเมื่อครั้งอดีตกับคำว่าสุโขทัยที่เป็นชื่อจังหวัดของประเทศไทยในปัจจุบัน แม้จะเรียกว่า “สุโขทัย” เหมือนกัน แต่เนื้อหาสาระ บริบท และความหมายของคำว่า “สุโขทัย” ทั้งสองคำนี้มีข้อแตกต่างกัน เราไม่อาจกล่าวได้ว่า “สุโขทัย” ทั้งสองคำนี้เหมือนกันหรือเป็นสิ่งเดียวกันที่ใช้แทนกันได้ในทุกกรณี ทั้งที่สามารถกล่าวได้ว่าจังหวัดสุโขทัยก็มีต้นกำเนิดมาจากอาณาจักรสุโขทัยนั่นเอง

สาเหตุแวดล้อมประการที่สอง คือ การที่หลักฐานของนิยายอื่น ๆ ในฝ่ายหिनยานหลงเหลืออยู่ในรูปของชุดพระไตรปิฎกภาษาจีนและภาษาทิเบต สาเหตุแวดล้อมข้อนี้ยิ่งช่วยเสริมให้ผู้ที่มีความเข้าใจคลาดเคลื่อนเป็นทุนเดิมอยู่แล้วด่วนตัดสินมองเหมารวมว่าคัมภีร์ในชุดพระไตรปิฎกจีนและทิเบตเป็นคำสอนของฝ่ายมหายานไปเสียทั้งหมด ทั้งที่แท้จริงแล้วชุดพระไตรปิฎกจีนและทิเบตก็มีหลักฐานฝ่ายหिनยานรวมอยู่ด้วยไม่น้อย เมื่อเข้าใจผิดว่าหिनยานกับเถรวาทเหมือนกันเสียแล้ว ก็ย่อมทำให้เกิดทัศนะที่คลาดเคลื่อนไปอีกโดยปริยายว่าสิ่งใดไม่ใช่เถรวาท สิ่งนั้นย่อมเป็นฝ่ายมหายาน

เราอาจพออุปมาสภาพของหลักฐานฝ่ายหिनยานในชุดพระไตรปิฎกจีนได้เหมือนเป็นแขกอินเดียที่นุ่งห่มด้วยจีวรของพระจีน กล่าวคือ แม้รูปลักษณะที่เห็นข้างนอกจะเป็นภาษาจีน แต่เนื้อหาใจความข้างในก็คือคัมภีร์จากอินเดียที่เป็นดินแดนเกิดของพระพุทธศาสนาแล้วถูกแปลไปเป็นภาษาจีนเท่านั้น ซึ่งก็เหมือนกับการนำเอาพระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐแปลเป็นภาษาจีนกลาง คัมภีร์ที่ถูกแปลออกมาก็ยังคงเป็นคัมภีร์บาลีของพระพุทธศาสนาเถรวาทนั่นเอง ไม่ใช่คัมภีร์มหายานแต่อย่างใด

⁵¹ ดูเพิ่มเติมที่ Gethin (2012)

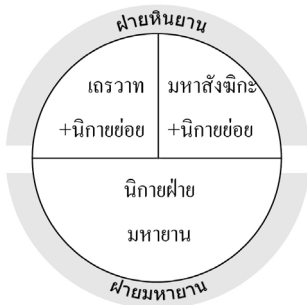
4. สรุป

ผู้เขียนขอสรุปบริบทของคู่คำศัพท์ที่ใช้แบ่งนิกายพระพุทธศาสนาตามที่ได้ อธิบายมาตลอดบทความนี้ด้วยแผนภาพดังต่อไปนี้

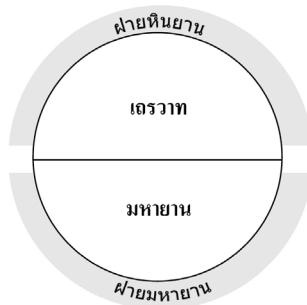
1. เถรวาท-มหาสังฆิกะ

→ ใช้กับบริบทในอดีตเมื่อแบ่งนิกายครั้งแรกใน อินเดียโบราณ

2. หินยาน-มหายาน

→ ใช้กับบริบทในประวัติศาสตร์หลังจากที่มีฝ่าย มหายานเกิดขึ้น⁵²

3. เถรวาท-มหายาน

→ ใช้กับบริบทในปัจจุบันที่ฝ่ายหินยานเหลือแต่ นิกายเถรวาท (ขออย่าไม่นำพระพุทธศาสนา วัชรยานมาพิจารณาในแผนภาพนี้)

⁵² แผนภาพแสดงให้เห็นว่าฝ่ายหินยานและมหายานแยกขาดออกจากกันโดยเด็ดขาด เพื่อให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจในเบื้องต้นเท่านั้น ในสถานการณ์ความเป็นจริงในยุคสมัยนั้น อาจมีบางกรณีที่ไม่อาจชี้ขาดเป็นอย่างใดอย่างหนึ่งได้ ยกตัวอย่างเช่น ในบันทึก Xiyou-ji 西遊記 ซึ่งเป็นบันทึกการเดินทางของพระเสวียนจั้งหรือพระถังซำจั๋ง ปราบกฏพบคำว่า “大乘上座部” ซึ่งแปลตรงตัวได้ว่า “นิกายเถรวาทมหายาน” ดูเพิ่มเติมที่ Deeg (2012: 150-156); Hirakawa (2007: 256), (2008: 165, 327)

ผู้เขียนขอส่งท้ายบทความด้วยอุปมาอุปไมยดังนี้ว่า เมื่อครั้งอดีต 2 พันกว่าปีที่แล้ว มีบ้านใหญ่ราว 18-20 หลังคาเรือนรวมกลุ่มกันอยู่เป็นหมู่บ้าน ต่อมาเมื่อผู้เรียกชื่อหมู่บ้านแห่งนี้ว่า “หมู่บ้านหินยาน” ครั้นเวลาผ่านไป บ้านใหญ่แต่ละหลังในหมู่บ้านแห่งนี้ค่อย ๆ เลื่อนหายไปด้วยเหตุต่าง ๆ นานา จนกระทั่งในปัจจุบัน มีเพียงบ้านใหญ่ “เถรวาท” เพียงหลังเดียวเท่านั้นที่ยังคงรักษาสืบทอดมาได้จนถึงปัจจุบัน จึงทำให้ผู้คนในยุคหลังเกิดความสับสนระหว่าง “ชื่อบ้าน” กับ “ชื่อหมู่บ้าน” ว่าเป็นสิ่งเดียวกัน หากผู้เริ่มศึกษาประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาพหุมีภาพเหล่านี้อยู่ในใจ ก็น่าจะช่วยให้ความเข้าใจคลาดเคลื่อนที่ว่า “เถรวาท=หินยาน” นั้นหมดลงไปได้